

Правата на човека в България през 2000

Година

март 2001

Съдържание:

Право на живот

Изтезания, малтретиране, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи

Право на свобода и сигурност на личността

Независимост на съдебната власт и справедлив процес

Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

Свобода на изразяването, свобода на медиите

Право на неприкосновеност на личния и семейния живот

Свобода на сдружаването и мирното събрание

Условия в местата за лишаване от свобода

Защита на малцинствата, агресивен национализъм и ксенофобия

Политическо убежище

Правата на децата в институциите

Права на жените

Препоръки на БХК към българското правителство

I. Право на живот

От 1999 г. България е страна по Втория факултативен протокол на Международния пакт за гражданските и политическите права и по Шести протокол от Европейската конвенция за правата на човека, които забраняват смъртното наказание в мирно време. Смъртното наказание е забранено и от Наказателния кодекс. През 2000 г. в страната не са произнасяни и изпълнявани смъртни присъди. Проблеми с правото на живот в България обаче останаха. Те включваха свръхупотреба на физическа сила и смъртоносно оръжие от правоприлагащите органи, и нежелание да се разследват случаите, при които хора загубиха живота си в резултат от това.

На 18 май 2000 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург произнесе решение по делото на Великова срещу България. Делото беше заведено от ромката Аня Великова по повод убийството в един полицейски участък в Плевен на нейния съпруг, ромът Славчо Цончев на 25 септември 1994 г. За разлика от българските правораздавателни органи, които съзнателно не разследваха случая години наред, Европейският съд намери нарушение на чл. 2 от Европейската конвенция за правата на човека (право на живот) като призна, че съществуват достатъчно доказателства да се заключи, че смъртта на г-н Цончев е причинена по време на неговото задържане в полицията. Съдът намери редица недостатъци в разследването на случая, свързани с неадекватното медицинско освидетелстване на убития и със съзнателните пропуски на прокуратурата да събере доказателства за начина, по който е причинена неговата смърт. Той също така намери

нарушение на чл. 13 от Европейската конвенция (липса на ефективно вътрешноправно средство) в липсата на адекватно разследване на случая от българските власти. Решението на съда в Страсбург не послужи за повод наказателното дело да се възобнови в България. Убийците на г-н Цончев, както и тези длъжностни лица, които го прикриха, продължиха да служат в системата на наказателното правосъдие.

Никакви законодателни промени не бяха направени, за да се промени чл. 80 от Закона за Министерството на вътрешните работи, който позволява употреба на огнестрелно оръжие при задържане на лице, извършващо или извършило престъпление или за предотвратяване на бягство на лице, задържано за извършено престъпление. Тези разпоредби, както многократно беше отбелязано от местни и международни наблюдатели на човешките права, са в противоречие с принцип 9 от Принципите на ООН за употреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи, доколкото позволяват употреба на смъртоносно оръжие при задържане на лица при подозрение за извършване и на дребни престъпления, както и за предотвратяване на тяхното бягство след задържане.

Разследването на предишните случаи, в които има сериозни основания да се предполага свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие от полицейски служители, в резултат от които хора загубиха живота си, беше неадекватно. В разрез с тенденцията към по-голямо отваряне към обществото на държавните органи след влизане в сила на Закона за достъп до обществена информация, прокуратурата се самозатвори. Това допринесе за климата на безнаказаност, в който действат правоприлагащите органи. На 10 юли Върховна касационна прокуратура изпрати писмо до БХК с копия до военнокръжните прокуратури, в което заяви, че прокурорите нямат право да изказват становища по дела [\[1\]](#) и отказа да дава информация на запитванията на комитетата по конкретни случаи на свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие. Подписалият писмото прокурор от Върховна касационна прокуратура Йорданов препоръча на БХК да регистрира "адвокатска къща с адвокати, които да се ангажират със защитата на пострадалите лица", за да получи информация по случаите им. Направените от БХК през ноември заявления по Закона за достъп до обществена информация, съдържащи запитвания по конкретни случаи, бяха игнорирани в грубо нарушение на закона от Главна прокуратура и от повечето военнокръжни прокуратури.

На 14 декември един офицер от МВР бе осъден на 4 години и шест месеца ефективно лишаване от свобода за убийството на Айредин Мустафов на 2 декември 1998 г. [\[2\]](#) Нито един от случаите на използване на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи през 1999 г., [\[3\]](#) в резултат от което хора загубиха живота си, за които БХК има информация, не беше третиран адекватно от правосъдието. По делото на убития през февруари 1999 г. от граничари ром Танчо Васев първоначално беше внесен обвинителен акт, с който един извършител беше предаден на съд, но впоследствие военният съд го призна за невинен. Следственото дело по убийството при преследване на 13 май 1999 г. на Николай Филипов беше спряно. По другия, шумял в българските медии случай, този на убития на 6 юни 1999 г. при преследване в София Ганчо Върчков - Ганеца, следственото дело беше прекратено още през 1999 г. На 12 февруари 2001 г. прокурор от военно-апелативна прокуратура потвърди постановлението от 1999 г. за прекратяване, което беше обжалвано от близките. С Определение №235/2000 г. военно-апелативният съд изненадващо прекрати наказателното производство по убийството на Константин

Шербетов в едно софийско полицейско управление. На 4 юли следственото дело по случая с убийството на Олег Георгиев беше прекратено от Военно-апелативния съд - София, без да се повдигне обвинение.

През 2000 г. БХК получи информация за най-малко седем случая, в които хора загубиха живота си в резултат от изтезания, свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие от полицаи, граничари и военнослужещи. В няколко случая прокуратурата използва новата възможност, въведена в НПК от 1999 г., за прекратяване на наказателното производство със споразумение. Някои от сключените споразумения обаче хвърлиха сянка върху желанието на прокуратурата и на съда да вземе насериозно проблема със свръхупотребата на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи.

На 4 март 23-годишният Боян Йовчев загина на място, след като беше прострелян в сърцето от сержант от МВР във Варна. През октомври прокуратурата внесе обвинителен акт срещу сержанта за причиняване на смърт по непредпазливост. Делото беше прекратено преди да влезе в съд със споразумение, по силата на което служителят на МВР получи наказание от само две години условно лишаване от свобода. На 13 юни Мирослав Маринов - Странджата, 27 г., беше задържан в полицията във Враца. На следващия ден той беше освободен и свидетелства пред свои съселяни, че в ареста бил душен и жестоко бит цяла нощ. Според очевидци, цялата му глава била в рани, имал затруднено дишане и пиел само течности. На следващия ден той почина в болницата във Враца, официално от бронхопневмония. Полицаи от РПУ-Враца лично дошли в болницата, за да проверят какво е записано в смъртния акт на Маринов и се интересували от резултатите от аутопсията. Шефът на РДВР - Враца разпореди вътрешна проверка по случая, но следствено дело не беше образувано, тъй като полицията прие, че няма данни смъртта да е настъпила в резултат от упражнено насилие. На 5 юли в Западен парк, София, полицейски служители убиха рома Трайчо Димитров Любомиров, 19 г., от упор в тила. Според версията на полицията той е бил преследван във връзка с кражби на коли, оказал съпротива, а полицаят, който го е прострелял, произвел неволен изстрел. Според очевидци на задържането обаче той е бил най-напред задържан, сложени са му белезници, а едва след това е бил прострелян. Софийска военно-окръжна прокуратура уведоми БХК, че на 13 ноември 2000 г. е внесен обвинителен акт срещу един сержант от МВР за престъпление по чл. 123, ал.1 от Наказателния кодекс, причиняване на смърт поради немарливо изпълнение на занятие, който предвижда максимум до 5 години лишаване от свобода. На 5 август Емил Арнаудов от Асеновград беше пребит от полицейски служители близо до бар "Текила" в града и на 15 август почина в резултат от побоя. Един полицаи беше привлечен към отговорност и беше временно отстранен от длъжност. До края на 2000 г. обаче следственото дело не беше приключено. По информация от МВР началникът на РПУ-Асеновград е наказан само с писмено предупреждение. На 15 август в с. Горталово, близо до Плевен, ромът Митко Марчев беше прострелян в дома на свой племенник от две лица, които се представили за полицаи. Впоследствие той почина от раните си в болница. По случая има образувано наказателно производство, което до края на годината не беше приключено. На 17 ноември гранични полицаи застреляха и убиха Ребин Омар Мохамед, 16 г., иракски гражданин, при опит да пресече границата с България. Официалната версия на МВР беше, че момчето било застреляно от случаен куршум. Разследването, което Военна прокуратура - Пловдив започна по случая не успя да приключи до края на годината. На 21 ноември Димитър Димитров, новобранец от едно старозагорско

поделение, почина след като неговият командир го карал да бяга с противогаз заради закъснение след ходене до тоалетна. Смъртта настъпила вследствие на асфиксия заради попадане на остатъци от повърната храна в дихателната система. Образованото следствено дело не успя да приключи до края на годината.

Към тези случаи трябва да се прибавят и случаят на Димитричка Маринова, 41-годишна ромка от Долни чифлик, близо до Варна. На 28 юли тя беше застреляна и убита от нелицензиран частен охранител след като била заварена да краде кайсии заедно с други роми в кайсиев масив. Срещу охранителя беше повдигнато обвинение за причиняване на смърт поради немарливо изпълнение на занятие. Делото беше внесено в съда със споразумение между прокуратурата и обвиняемия.

Положението в някои от домовете за деца с умствени и физически недостатъци предизвика сериозна загриженост по време на посещенията на изследователи на БХК през годината. В няколко случая лошите битови условия, недохранването и неадекватното медицинско обслужване породиха сериозен риск за живота и здравето на тези деца, няколко от които починаха през 2000 г. в домовете в Могилино и Медвен. [\[4\] начало](#)

II. Изтезания, малтретиране, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи

Изтезанията, малтретирането и свръхупотребата на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи продължи да бъде сериозен проблем в България през 2000 г. Никакви изменения в законодателството и в политиката не бяха осъществени, за да могат наказването и превенцията да станат по-ефективни. Не беше подобрена законодателната рамка, гарантираща адвокатска помощ от момента на задържането, достъпа до независима медицинска експертиза и възможността за уведомяване на близките за мястото и условията на задържане.

През годината бяха осъдени няколко полицейски служители за незаконна употреба на сила и огнестрелно оръжие, макар присъдите да бяха ниски и неадекватни на тежестта на престъпленията. Те обаче бяха нищожен дял от общия брой на случаите, които изискваха наказателно преследване. Ръководството на МВР на няколко пъти през годината декларира, че съзнава проблема с незаконното насилие от страна на полицейски служители и има желание да се бори с него. През май и юни то проведе пет обучителни семинара с високопоставени полицейски служители, на които като лектори бяха поканени представители на БХК. В практиката на взаимоотношенията на полицията с гражданите обаче почти нищо не се промени. Както и в предишни години, изтезанията, малтретирането и свръхупотребата на сила от служители на реда, в резултат от които хора бяха пребити, а нерядко и осакатени, бяха рутинна. Разследванията бяха рядкост, а наказателните дела - изключение. В отговор на запитване на адвокат от Софийска адвокатска колегия от декември Министерството на вътрешните работи заяви, че към края на 2000 г. в органите на министерството работят шест служители, които са осъдени за

убийство по непредпазлив начин.

Освен случаите на убийства след употреба на огнестрелно оръжие, през годината БХК получи многобройни убедителни свидетелства за свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи, довели до наранявания, а понякога и до трайни осакатявания на хора. Ромите бяха, както и в предходните години, свръхпредставени сред жертвите на официалните насилия. Както и в други години, тези злоупотреби бяха извършени в разнообразни контексти, които могат да бъдат групирани в три основни групи:

1. Наранявания вследствие на употреба на огнестрелно оръжие при преследване на хора, подозирани в извършване на престъпления или при опит за бягство на вече задържани;
2. Физическо насилие от полицейски служители по време на 24-часовото полицейско задържане на хора, подозирани в извършване на престъпления, с цел наказване на място или за изтръгване на показания или по чисто дискриминационни мотиви, особено спрямо роми;
3. Физическо насилие в условията на задържане или лишаване от свобода по време на предварителното разследване с цел изтръгване на показания или за наказание.

През декември 2000 - януари 2001 г. БХК проведе анкета в местата за лишаване от свобода сред задържаните и лишените от свобода, които са станали обвиняеми и подсъдими след 1 януари 2000 г., датата, от която измененията в Наказателно-процесуалния кодекс, с които се разшириха правомощията на полицията да разследва престъпления, влязоха в сила. Бяха интервюирани 309 задържани и лишени от свобода от всички затвори в България. По цели и по формат изследването повтори подобно изследване на БХК през януари-февруари 1999 г. [5] Изследването показва, че положението с употребата на физическа сила по време на задържането в България не се е променило през последните две години независимо от новата правна рамка. 49% от лишените от свобода съобщиха, че спрямо тях е употребена физическа сила по време на задържането, срещу 51% през 1999 г. Малко по-добро е положението с употребата на физическа сила вътре в полицията - 44% от респондентите съобщиха, че са станали жертва на подобно насилие срещу 53% през 1999 г. Вероятната причина за намаляването на случаите на незаконно насилие в условията на задържане е промененото отношение на ръководството на МВР, както и евентуалният съдържащ ефект на делото на Великова срещу България. Заедно с това обаче данните показват, че проблемът с незаконната употреба на сила от страна на полицията по време и в първите часове след задържането е изключително сериозен в България. На практика спрямо всеки втори задържан, който впоследствие попада в затвора, се употребява физическа сила при задържането. Сред респондентите-роми делът на тези, които съобщават за незаконно насилие е по-голям от този сред респондентите-българи. За употреба на физическа сила по време на задържането съобщиха 56% от респондентите-роми срещу 46% от респондентите-българи, а за насилие вътре в полицейските управления/следствените арести - 48% от респондентите-роми срещу 42% от респондентите-българи. Ромите са единствената група, при която употребата на физическа сила при задържането е зачестила в сравнение с 1999 г.

През годината БХК продължи своето наблюдение на институциите за деца в България. В много от тях изследователите на комитета констатираха недохранване, лоша хигиена, липса на медицинска помощ и физическо насилие както от страна на персонала, така и сред самите деца при бездействието на персонала. Особено сериозно по отношение на лошите битови условия беше положението в някои от домовете за деца с умствени и физически недостатъци към Министерството на труда и социалните грижи. Незаконното физическо насилие беше проблем в някои от възпитателните училища-интернати и социално-педагогическите интернати, където се настаняват принудително деца, извършили противообществени прояви (Виж [Правата на децата в институциите](#)).

Загриженост през годината предизвика и положението в местата за задържане и в местата за лишаване от свобода. Почти повсеместно в следствените арести, където се задържат обвиняеми по време на предварителното разследване материалните условия бяха нечовешки. Имаше и случаи на изтезания и малтретиране. Нечовешки бяха и материалните условия в някои затвори (Виж [Условията в местата за лишаване от свобода](#)).

Домашното насилие над жени продължи да бъде сериозен проблем и през 2000 г. Не беше променена законовата база за наказателно преследване в такива случаи - то продължи да се осъществява по тъжба на потърпевшата, без участието на прокурор, което стоварва върху жертвата тежко финансово и морално бреме. Физическото насилие над деца в семейството продължи да бъде широко прието и масово разпространено в българските семейства.
[начало](#)

III. Право на свобода и сигурност на личността

На 5 октомври 2000 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург произнесе решение по делото на Върбанов срещу България. В него съдът намери нарушение на правото на свобода и сигурност на личността спрямо български гражданин, г-н Върбанов, който беше задържан за освидетелстване в психиатрична клиника с разпореджане на прокурор. Съдът намери задържането за произволно и намери редица недостатъци в българското законодателство, гарантиращо свободата и сигурността на личността, сред които: липса на законови разпоредби, които оправомощават прокуратурата да задържа хора за психиатрично освидетелстване; възможност човек да се лишава от свобода за психиатрично освидетелстване без да се търси мнението на медицински експерт; липса на възможност за съдебно обжалване на решенията за задържане в психиатрична клиника за освидетелстване.

Още през 1999 г. парламентът допълни Закона за народното здраве с разпоредба, която дава право на прокурорите да настаняват принудително за освидетелстване лица до 30 дни, а по изключение - и до три месеца. В закона обаче не беше въведено задължение това настаняване да става след произнасяне на лекар, нито се дава възможност за съдебно обжалване на постановлението на прокурора. Така по-голямата част от законодателните проблеми, които Върбанов срещу България установи, продължават да стоят.

Друг проблем с правото на свобода и сигурност на личността продължиха да бъдат арестите в армията. Те се налагат от военните командири за извършени дисциплинарни нарушения и не подлежат на съдебен контрол. [начало](#)

IV. Независимост на съдебната власт и справедлив процес

За разлика от предходните години, през 2000 г. в България нямаше груби посегателства върху съдебната власт от страна на изпълнителната и законодателната власти. Старите проблеми пред съдебната система обаче, включващи протакане на делата, лоша междуинституционална съгласуваност и корупция, продължиха да съществуват. Прехвърлянето на делата от следствието в полицията след реформата в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) от юли 1999 г. [\[6\]](#) повиши скоростта на наказателното производство, но няма данни за това, дали то беше съпроводено със задоволително качество на доказателствата по наказателните дела.

През декември 2000 г. - януари 2001 г. БХК проведе анкета в местата за лишаване от свобода сред представителна извадка от задържаните и лишените от свобода, които са станали обвиняеми след 1 януари 2000 г. Една от целите на анкетата беше да се провери положението с достъпа до адвокатска защита след влизането в сила на измененията в НПК, предвиждащи възможност за служебно назначаване на адвокат за бедни обвиняеми и подсъдими когато "интересите на правосъдието изискват това". Резултатите показаха, че въвеждането през 1999 г. на тази разпоредба в НПК не е допринесла почти с нищо за достъпа до правосъдие за бедните обвиняеми. Докато през 1999 г. 54% от респондентите в подобно изследване отговориха, че не са имали адвокат по време на предварителното следствие, през 2001 г. този дял беше 55%. Малко по-малко, 37% от респондентите съобщиха, че не са имали адвокат пред първата съдебна инстанция в сравнение с 43%, отговорили отрицателно на този въпрос през 1999 г. Малко по-доброто положение с достъпа до адвокатска защита пред първата съдебна инстанция вероятно се дължи на по-голямата охота сред съдиите, в сравнение със следователите и полицаите, да назначават служебни адвокати. Етническите малцинства бяха дискриминирани в достъпа си до правосъдие - 61% от респондентите-роми през 2001 г. заявиха, че не са имали адвокат по време на досъдебното производство в сравнение с 53% от българите, отговорили отрицателно на този въпрос. [\[7\]](#)

През 2001 г. не беше подобрена и законовата уредба за настаняване на деца във възпитателни училища-интернати и социално-педагогически интернати. Освен несъответствията с международноправните норми на справедлив съдебен процес, [\[8\]](#) посещенията на БХК констатираха и груби нарушения на вътрешната процедура. В много от случаите на налагане на възпитателна мярка местните комисии за борба срещу противообществените прояви, функциониращи към общините, или не бяха провеждали заседание, или бяха функционирали без да спазват предвидения в закона ред. А в няколко интерната имаше деца, настанени само с направления от детските педагогически стаи, без делата им да са разгледани от местни комисии или дори без какъвто и да било документ

(Виж [Правата на децата в институциите](#)). [начало](#)

V. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

На 26 октомври Европейският съд по правата на човека в Страсбург се произнесе с решение по делото на Хасан и Чауш срещу България. Делото засяга отказа на социалистическото правителство през февруари 1995 г. да регистрира ръководство на мюсюлманското вероизповедание с г-н Фикри Хасан като главен мюфтия.^[9] В него съдът намери, че България е нарушила чл. 9 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) с това, че българското правителство не е успяло да запази неутралност при упражняването на своите правомощия по регистрацията на мюсюлманското вероизповедание. Според съда правителството се е намесило във вътрешноорганизационния живот на мюсюлманското вероизповедание като е облагодетелствало единия ръководител на разделеното вероизповедание и е принудило вярващите да застанат под единно ръководство. Съдът също така прие, че законово установената процедура за регистрация на вероизповеданията и на техните ръководства не включва гаранции срещу упражняване на административен произвол и не отговаря на стандартите за яснота и предвидимост. По това дело съдът намери и нарушение на чл. 13 от ЕКПЧ (липса на ефективно вътрешноправно средство при нарушаване на човешките права) в това, че Върховният съд на България не разгледа жалбата на г-н Хасан срещу решението на правителството по същество, а само прецени дали и доколко решението за регистрация е взето от компетентния орган в рамките на неговите правомощия.

Като цяло ситуацията с религиозната свобода не се измени съществено през 2000 г. Почти същите бяха и най-типичните нарушения на религиозните човешки права на гражданите. Единственото ново позитивно развитие дойде по линия на алтернативната служба. По сведения на Комисията за алтернативна служба от декември, през 11-те месеца на 2000 г. са постъпили общо 11 молби за алтернативна служба. Общият брой на удовлетворените молби през годината беше 28, като по-голямата част от тях бяха подадени през 1999 г., но не бяха удовлетворени тогава.

Най-сериозното, а заедно с това и най-тревожното събитие в сферата на свободата на мисълта, съвестта и религията бяха опитите за приемане на нов закон за вероизповеданията. Те, за щастие, не бяха доведени до успешен край от парламента. Ако бяха завършени, несъмнено новият закон щеше да бъде не само най-лошият измежду подобните му в Източна Европа, но и сериозно покушение срещу правото на свобода на мисълта, съвестта и религията. Парадоксалното е, че десет години след началото на демократичните промени в България се правят опити за приемане на закон, регулиращ отношенията между държавата и религиозните групи, който, според единодушното заключение както на експерти, така и на религиозни активисти, е по-ограничителен и от приетия по време на комунизма Закон за вероизповеданията от 1949 г., който с някои изменения действа и до днес.

Освен опитите за приемане на нов закон, другите сериозни нарушения на религиозните права на гражданите през 2000 г. включваха:

- експулсиране на чуждестранни граждани заради "незаконна религиозна дейност";
- приемане от страна на местни власти в няколко града на незаконни наредби, силно ограничаващи правата на местните подразделения на религиозните общности;
- разтурване от властите или от частни лица при бездействието на властите на мирни събрания на религиозни общности;
- дискриминационно третиране от административните органи на религиозни общности.

На 2 февруари 2000 г. Народното събрание прие на първо четене трите проектозакона за вероизповеданията, внесени от ОДС, БСП и ВМРО и отхвърли проекта, внесен от група депутати на ОНС. Тези три проектозакона бяха остро разкритикувани от десетки представители на религиозни и правозащитни организации на конференция през юли 1999 г., организирана от Фондация "Толерантност"[\[10\]](#). В деня на гласуването, на специално свикана пресконференция съдържанието на приетите на първо четене три проекта беше остро разкритикувано и от гостуващия в България американски правозащитник проф. Уилям Кол Даръм, председател на подкомисията по свободата на съвестта и религията при ОССЕ. На 8 февруари 19 религиозни и правозащитни организации приеха декларация, адресирана към Народното събрание, президента и Министерския съвет. В нея те изразиха дълбоката си тревога от и протест срещу липсата на диалог между религиозните организации и Народното събрание около приемането на нов закон. Те също така се обявиха против репресивната същност на приетите проекти, техния неясен и двусмислен характер, срещу опита на държавата да постави под административен контрол религиозните организации. В отговор на призива на български правозащитни организации редица църкви, групи за защита на човешките права и изтъкнати личности призоваха българските власти да не приемат репресивен закон за вероизповеданията.

На 12 октомври парламентарната Комисия по правата на човека и вероизповеданията внесе в Народното събрание за второ, последно четене обединен проект на закон за вероизповеданията. На 20 октомври повече от 90 представители на религиозни и правозащитни организации, събрани на конференция, организирана от Фондация "Толерантност" и БХК, обсъдиха критично окончателния проект. Във форума взеха участие и чуждестранни гости. Участниците подчертаха, че той е малко по-добър от трите, стоящи в основата му проекта, но повтаря основния им недостатък: свръхнадзор от страна на администрацията върху вътрешните дела на религиозните организации. Така според консолидирания проект държавният орган за взаимодействие с религиозните организации, Дирекция "Вероизповедания", съгласно чл. 10, ал. 9 от проекта, осъществява "надзор върху дейността на вероизповеданията", а също така "дава становище на Софийски градски съд при регистриране на вероизповедание" (чл.10, ал. 4), което на практика е задължително за съда. Тя, освен това, "утвърждава правилниците на висшите духовни училища" (чл.10, ал.6). Особено важно правомощие на дирекцията, което лесно може да се превърне в средство за произвол, е "проучването на верската основа и богослужебната и обредната практика на... вероизповеданието" (чл.16, ал. 1). Същият орган освобождава пратките с

хуманитарна помощ, предназначени за вероизповеданията (чл. 42) и дава съгласие за участие на чуждестранни свещенослужители или учители в богослужебната или образователната практики на изповеданията (чл. 35). Законопроектът дава широки възможности за произвол и от страна на местните власти. Според чл. 25, ал. 2 кметът на общината "отказва вписване на местно поделение, когато богослужението и обредите, които то желае да практикува, не съответстват на устава на вероизповеданието". Според чл. 33, ал. 1 и 2 религиозните организации могат да ползват частно жилище за молитвен дом само ако всички останали собственици са съгласни. А ако решат да наемат публична сграда, тя задължително трябва да има отделен вход. Законопроектът също така изкуствено стеснява възможността на гражданите да се обединяват за осъществяване на религиозните си цели. Това става чрез забраната да съществуват религиозни организации като отделни юридически лица, ако по преценка на държавния орган наименованията им са еднакви или пък "верската им основа и богослужебна практика" съвпадат (чл.19, т. 2). И, най-сетне, всички вероизповедания, без значение дали са получили пари от държавата или не, подлежат на държавен финансов контрол (чл. 39).

Според участниците в конференцията от 20 октомври опасност за свободата на религията в България представляват също така: въведеното в проекта основание за забрана на религиозна организация "вероизповедание, насочено срещу националната сигурност", което пряко противоречи на чл. 18 от МПГПП и на чл. 9 от ЕКПЧ; високите глоби в наказателните разпоредби (чл. 50 - 52), които на практика правят невъзможно установяването на нови религиозни групи у нас и особено дефинициите на легитимните ограничения на правото да се изповядва религия, дадени в допълнителните разпоредби на проекта, които отварят пътя за много широк произвол при прилагането им. Конференцията призова Народното събрание да не приема проекта в сегашния му вид. Много народни представители на свой ред направиха редица забележки по законопроекта и критикуваха отделни негови страни. В резултат той беше изпратен за експертна оценка в Съвета на Европа и приемането му беше отложено.

През 2000 г. продължи практиката да се изгонват от страната чужди граждани като "заплаха за националната сигурност" заради религиозната дейност, която те осъществяват. На 8 януари група от 6 ислямски проповедници-ахмадисти беше заловена в района на Шумен и експулсирана от страната. Според информация от полицията те са проповядвали без разрешение на Дирекцията по вероизповеданията. По-късно, през май и юни, други трима мюсюлмани получиха заповеди за експулсиране. Един от тях беше Ахмад Муса, палестинец, който живее от 15 години в страната и е женен за българка. Той по-късно беше задържан и експулсиран на 6 август. Съпругата и трите му деца останаха в България. И в този случай изгонването беше мотивирано от "заплаха за националната сигурност". Заповедите, мотивирани с подобни съображения в България не подлежат на съдебен контрол. Поради това в края на краищата никой не разбра на какви точно факти се позовават властите. От сведенията в пресата, които очевидно бяха подхвърлени от МВР, стана ясно, че обвинението е в "нелегална религиозна дейност". Единственото "доказателство", което беше приведено, беше участието на г-н Муса в "нелегалния" мюсюлмански семинар в Нареченски бани през август 1997 г. [11] Сега случаят на г-н Муса се разглежда от Европейския съд по правата на човека в Страсбург.

През годината в редица български градове (Бургас, Пловдив, Плевен, Горна Оряховица и

Стара Загора) бяха приети - под влиянието на общински съветници от ВМРО и в нарушение на редица закони - наредби за обществения ред или за дейността на религиозните общности, които съдържат множество дискриминационни и ограничителни разпоредби. Така например наредбата в Пловдив, приета през май, забранява "продажбата и рекламата на вестници, списания и друга литература и артикули с религиозно и порнографско(!) съдържание по улиците, подлезите, обществения транспорт и други подобни публични места". Тя също задължава религиозните организации да уведомяват предварително общината за всички и всякакви свои масови прояви. Провеждането им без предварително разрешение се забранява. Забранено е също така всяко проповядване на обществени места или поставянето на агитационни материали с религиозно съдържание извън пределите на съответните молитвени домове. Старозагорската наредба, приета през октомври, предвижда отказ от вписване в регистъра на общината на религиозни общности, които са забранени в страни от Европейския съюз, независимо дали са регистрирани централно в България. Тя също така забранява рекламирането на "чудодейни" и "лечебни" ефекти от дейността на изповеданията, както и всякаква тяхна дейност сред деца в детските и учебните заведения. За сметка на това с наредбата изповеданията в Стара Загора се задължават да декларират пред кмета на общината всичките си дарения от чужбина. Плевенската наредба, приета през ноември, изисква от религиозните общности в града да изпращат всички свои документи на общинските власти. Тя забранява всякакво проповядване на открито и разпространението на религиозна литература извън храмовете и специализираните книжарници. На изповеданията също така се забранява да привличат в осъществяването на дейността си под каквато и да било форма лица под 18-годишна възраст, освен с писмено съгласие на родителите им и да осъществяват дейност във всички видове училища и/или детски заведения. За сметка на това те се задължават да декларират приходите и разходите си пред общинските власти. През ноември 11 местни поделения на вероизповеданията заведоха дело срещу плевенската наредба в съда, а на 8 ноември Евангелският съюз излезе с остра протестна декларация, в която се посочва, че наредбата противоречи на редица разпоредби на Конституцията и се основава на текстове от Закона за изповеданията, които Конституционният съд през юни 1992 г. обяви за противоконституционни.

Както в минали години, и през 2000 г. властите и частни лица и групи при бездействието на властите разпръскаха мирни събрания на религиозни общности, често с насилие, в редица населени места в страната. На 28 януари полицията в Кърджали разпръсна събрание на проповедници-петдесетници от Турция. На тях им беше съобщено, че нямат право да проповядват без разрешение на Дирекцията по вероизповеданията. На 31 май няколко души - жители на с. Марица, близо до Самоков, предвождани от местния православен свещеник, бяха жестоко Петър Николов, Георги Ангелов и съпругата на Николов, които искали да прожектират филма "Исус" по предварителна уговорка с кмета на селото. Филмовите им ролки бяха отнети. Полицията отказа да вземе мерки по случая. На 21 юни в два града в Благоевградска област активисти на ВМРО гониха и заплашваха представители на религиозни общности пред очите на полицията. В Петрич 12 Свидетели на Йехова бяха брутално изгонени от града заради това, че предлагат листовки и брошури в района на автогарата и градския парк. По същото време ВМРО-Благоевград даде ултиматум на членове на църквата на мормоните да напуснат града.

На 2 октомври НСРТ отказа да даде лиценз на първото в България религиозно радио -

"Вяра-Надежда" ЕООД, една група, принадлежаща към Обединените Божии църкви в България. Предлогът е несъответствие с 5 от изискванията на този орган, чието покриване е необходимо условие за даване на лиценз. Това стана в условия, когато бяха раздадени много лицензи на радиостанции с открито комерсиален характер. НСРТ, в нарушение на Закона за достъп до обществената информация, отказа да предостави протокола от заседанието си на 2 октомври, от който може да се види какви са били истинските мотиви за отказа.

На 18 декември 2000 г. Министерството на образованието издаде указание за изучаване на Ислям в часовете по свободно избираема подготовка - религия. В него то разпореди, че обучението по тази религия трябва да се извършва на български език и че то трябва да се финансира от Главното мюфтийство. Обучението по православна религия в България се финансира от държавата. На парламентарно питане във връзка с тези дискриминационни разпоредби министърът на образованието и науката отговори, че обучението се осъществява на български поради това, че според чл. 8, ал. 1 от Закона за народната просвета официалният език в детските градини, училищата и обслужващите звена на образованието в България е български. В страната обаче има десетки училища, в които езикът на преподаване както по отделни дисциплини, така и цялостно е чужд - английски, френски, немски, испански и др. Министърът не даде ясен отговор на въпроса защо Главното мюфтийство, а не държавата трябва да финансира обучението по Ислям. [начало](#)

VI. Свобода на изразяването, свобода на медиите

През годината развитията в сферата на свободата на изразяване в България бяха както положителни, така и негативни. Сред положителните следва да се отбележат приемането на Закон за достъп до обществена информация и стартирането на 2 октомври, макар и само за 10 минути от 17.10 ч., на новини на турски език по Българската национална телевизия. Положително развитие беше лицензирането на няколко частни национални телевизионни радиооператори, които в края на годината започнаха успешно да конкурират националните.

Приетият през юни Закон за достъп до обществена информация регламентира правото на гражданите и юридическите лица да получават достъп до информация от държавните органи и от органите на местното самоуправление, включително на такава, която представлява обществен интерес. В случай на отказ, гражданите и юридическите лица могат да се обръщат към съдилищата, които могат да постановят предоставяне на информация ако органите не са я предоставили законосъобразно. В закона обаче има известни неясноти и противоречия, които дават възможност за произволно тълкуване на това, коя информация се предоставя и коя - не. Той дава възможност на органите, от които се иска информация, да правят преценки на основата на неясните текстове. Освен това, наред с държавните органи и тези на местното самоуправление, законът задължава да предоставят информация и средствата за масово осведомяване, нещо, с което би могло да се злоупотребява с политически цели. Опитите на няколко организации и частни лица да потърсят информация през годината срещнаха съпротивата и игнорирането на заявленията

за предоставяне на информация от много държавни органи, включително Дирекцията по вероизповеданията, Министерството на образованието, Министерството на правосъдието и Главна прокуратура.

Равнището на демократичните постижения в полето на свободата на изразяване през годината продължи да бъде ниско. Старите проблеми останаха. Те бяха: политическият контрол над държавните електронни медии, високите наказания за обида и клевета при наказателно преследване, както и други официални репресии, физическите посегателства срещу журналисти и конфискациите на непопулярни печатни издания.

На 29 септември бяха публикувани изменения в Закона за радиото и телевизията (ЗРТ): с чл. 10, ал. 1. т. 6 не се допускат порнографски предавания и предавания, които възхваляват и оневиняват насилие или подбуждат към ненавист въз основа на расов, полов, религиозен или национален признак. БХК окачествява този акт като нарушаване правото на изразяване, тъй като не е формулирано какво означава "порнография", в условията на широко разпространение в страната на вестници и списания с подобно съдържание. Става ясно, че с подобно съдържание е трудно гражданите да си създадат критерии за законосъобразно поведение по отношение на порнографията.

През годината съставът на Националния съвет за радио и телевизия (НСРТ), държавният орган, който прилага ЗРТ, се промени няколко пъти. Нито една от промените обаче не го направиха по-независим. На 24 февруари за член на съвета на мястото на напусналата Нели Огнянова беше избран близкият до управляващите писател Ивайло Петров. Предложението на опозицията не стигна дори до гласуване, поради което всички опозиционни парламентарни сили бойкотираха заседанието и г-н Петров беше избран само с гласовете на управляващото мнозинство. През декември НСРТ преизбра двама от тримата стари членове на съвета, чиито мандат изтече. И двамата бяха близки до партии от парламентарното мнозинство. На мястото на третия, президентът на свой ред назначи един юрист от своята канцелария. Номинацията на една широка коалиция от правозащитни и браншови организации, обединени в Българска медийна коалиция, беше отхвърлена от президента. Коалицията реагира остро в медиите - тя изрази загриженост от лошото партньорство на президентската институция с гражданските организации, както и за подценяването на експертния характер на НСРТ. В допълнение към това трябва да се отбележат и ограничените правомощия на НСРТ. В резултат на несръчно изготвения Закон за радио и телевизия, след издаването на програмен лиценз от НСРТ, един държавен орган, Държавната комисия по далекосъобщения, решава последен на кого да бъде издаден далекосъобщителен лиценз. През годината бяха лицензирани няколко десетки телевизионни и радиооператори. Лицензите на практика се обвързват с последния подпис на министър-председателя, което и стана причина някои от кандидатстващите радиостанции да бъдат предпочетени вместо други, (например радио "Мила"). Проблем създава и чл. 105 от ЗРТ, според който НСРТ няма право да иска прозрачност на капиталите на кандидатстващите със задна дата, което и създаде възможност за лицензиране на радиооператори с неясен произход на средствата.

През годината политическият контрол върху националните електронни медии се изрази в опитите за намеса в съдържанието на предаванията и в няколко политически мотивирани назначения и уволнения. Възможността за контрол върху съдържанието на предаванията в

БНТ беше предоставена с новия правилник за работа на БНТ на директора на дирекция "Новини и актуални предавания", чието назначение в миналото не беше политически безпристрастно. Това беше определено като нарушаване на свободата на словото дори от един от членовете на НСРТ през април. На 5 януари Програмният съвет на Българската национална телевизия направи опит да цензурира българския сериал "Големите игри" на режисьорката Иванка Гръбчева и сценариста Георги Данаилов. Мотивите на ръководителите на БНТ бяха тясно партийни: уронващи реплики на героите срещу елитното училище в Горна баня, където се учат деца на известни политици. В последна сметка обаче, предвид на надигания се публичен скандал, сериалът беше излъчен. През септември Поля Станчева беше назначена на непосредствено създадената преди това длъжност "програмен директор" в БНР. Без всякакъв опит за ръководна работа в електронна медия Станчева, шеф на "Връзки с обществеността" към Народното събрание, беше очевидно изпратена в Националното радио като верен на властта човек. Това определи и бурните протести на някои от колегите ѝ. Генералният директор Александър Велев продължи практиката да сваля от ефир събеседници и да ограничава тематично водещите на най-слушаните рубрики "Хоризонт преди всички" и "Неделя 150". В няколко случая на съкращения и уволнения от националното радио и националната телевизия възникнаха и бяха изказани публично съмнения за политически мотиви. В края на годината директорката на БНТ Лили Попова свали от екран две песни на група НЛЮ, предназначени за новогодишното им шоу. В песните има безобидни закачки с премиера Иван Костов. По този повод зам.-програмната директорка Невяна Ушева заявява пред в. "Труд": "който плаща, той поръчва музиката".

През 2000 г. беше реформиран Наказателният кодекс в частта му за обида и клеветата. Отпадна наказанието "лишаване от свобода", каквато възможност се предвиждаше със старите разпоредби и остана само наказателната глоба.^[12] Отпадна и възможността наказателното преследване срещу "длъжностни лица" да се осъществява по "общия ред", т. е. чрез прокуратурата. След реформата обидата и клеветата се преследват само с тъжба на потърпевшия. При окончателното гласуване на разпоредбите през януари 2000 г. обаче Народното събрание прие огромни глоби - между 5 000 и 30 000 лева (5 000 - 30 000 DM), което на практика би утежило положението на някои обвиняеми, вместо да го облекчи. На 28 януари президентът Стоянов наложи вето и върна за повторно разглеждане текстовете от Закона за изменение и допълнение на НК, свързани с обидата и клеветата. През март Народното събрание гласува по вето на президента и намали глобите на 1 000 до 20 000 лева (1 000 - 20 000 DM). Те обаче пак останаха твърде големи за финансовите възможности не само на българските граждани, но и на много от медиите в България. Освен това, размерът на глобата за обида и оклеветяване на длъжностно лице остана по-висок от нейния размер при обиди и клевети между частни лица. И, най-сетне, но не на последно място, с отпадането на лишаването от свобода отпадна и възможността за касационна жалба - окончателната инстанция по делата останаха местните съдилища, чиито нагласи, ако се съди от досегашната им юриспруденция, са много по-репресивни от тези на Върховния касационен съд.

През годината журналисти и обикновени хора продължиха да бъдат съдени за обида и клеветата от политици, макар и по частен ред. Районният съд в Златоград глоби журналиста Ефим Ушев, главен редактор на местния вестник, за дописка срещу синия политик Филип Кюртев, издигнат от СДС за кмет. Журналистката от "24 часа" Лиляна Стоянова беше

осъдена от районния съд във Варна да плати глоба и обезщетение на обща стойност 1500 лева на служител от областната администрация. Присъдата беше издадена по наказателно дело за клевета, образувано от прокуратурата, но впоследствие продължено от частния тъжител за статия от 1998 г.

Освен чрез наказателни дела, през годината свободата на изразяване беше ограничавана и от други официални репресии. През февруари Върховната касационна прокуратура започна препитване на столични журналисти по проверката, наредена от Главния прокурор, целяща да установи дали е оповестена следствена информация по делото за убийството на Андрей Луканов без прокурорско разрешение. Разпитани бяха журналисти от вестниците "24 часа", "168 часа" и "Монитор". Тези разпити бяха демонстрация на желанието на съдебната власт да сплаши журналистите. През юни Александър Канджов, активист на СДС, беше задържан за 4 денонощия в един арест в Плевен заради подписката, която започна да събира в града с искане за оставка на министъра на правосъдието. Впоследствие срещу него бяха образувани от прокуратурата две наказателни дела - за хулиганство и обида на длъжностно лице и за набедяване в извършване на престъпление. До края на годината само едното от тях, това за хулиганство и за обида, достигна до съда.

Както и в минали години, през 2000 г. няколко журналисти станаха жертви на физическо насилие от частни лица заради публикациите си. На 28 февруари автомобилът на Момчил Милев, журналист от в. "Капитал" беше запален, по предположение - заради негови публикации в същия вестник. Това е второто посегателство над журналист от "Капитал" след побоя на Алексей Лазаров през юни 1999 г. [\[13\]](#) На 28 ноември Ангел Атанасов, главен редактор на добричкия вестник "Добруджанска трибуна" беше бит с гумена палка от неизвестен извършител заради статии във вестника, свързани с незаконни сделки на няколко местни фирми. На 16 декември беше извършен и жесток поръчков побой над журналиста от ямболския вестник "Тунджа днес" - Тодор Димов, отново заради негови публикации във вестника. В този случай извършителите бяха бързо заловени и предадени на правосъдието.

В няколко случая през годината властите конфискуваха печатни издания на непопулярни групи и индивиди. През май полицията в Перник нахлу в офиса на фирма "Фламинго" и иззе оттам книгата "Мафиотска България" на Трайко Георгиев с цел да препятства нейното разпространение. На 7 август една участничка в Световния македонски конгрес, проведен в Скопие, беше претърсена на граничния пункт край Делчево. От нея беше иззета литература, свързана с работата на конгреса. По-късно тя беше призована и разпитвана в полицията в гр. Белица. В края на декември полицията организира акция по конфискуването на "Моята борба" на Хитлер от няколко разпространителски пункта в София. [начало](#)

VII. Право на неприкосновеност на личния и семейния живот

През 2000 г. станаха няколко скандала, свързани с нарушаване на правото на

неприкосновеност на личния и семейния живот. Всички те бяха свързани с масово разпространените подслушвания от страна на полицията на частни лица и организации. През януари 2001 г. след проверка прокуратурата огласи, че през 2000 г. по искане на МВР съдилищата са издали повече от 10 000 разрешения за подслушване. Една нищожна част (2-3%) от това огромно количество подслушвания е послужила впоследствие в наказателния процес. През април пресата изнесе данни за подслушване на журналистка от националната телевизия. През юли бяха открити подслушвателни устройства в дома на главния прокурор, както и на един друг прокурор и на народна представителка от опозиционната БСП. Проверката, която беше образувана по случаите не успя да установи със сигурност дали те са работили, но стана ясно, че в някои жилищни сгради са вграждани подслушвателни устройства още при строителството им дори след 1989 г. През ноември един прокурор от Главна прокуратура заяви, че обект на подслушване от полицията са били няколко политици, както и директорът на Националната следствена служба. В няколко негови интервюта, дадени по-късно той заяви, че служители на МВР осъществяват незаконна частна подслушвателна дейност. Впоследствие неговият офис по негови думи беше разбит и от него бяха откраднати материали, които той трябваше да предостави в хода на образуваната проверка.

През годината постъпиха и данни, че службите за сигурност следят хора заради техните религиозни убеждения. В края на октомври Мария Миндева, членка на една протестантска религиозна общност в Добрич съобщи, че е била посетена от служител на Националната служба за сигурност, който е поискал от нея да сътрудничи на службата "в борбата срещу сектите". [начало](#)

VIII. Свобода на сдружаването и мирното събрание

На 21 септември парламентът прие окончателно нов Закон за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ). Законът представлява общо взето напредък с това, че установява ясни правила за регистрация на сдруженията на гражданите и фондациите, както и с възможността за получаване на онези от тях, които поискат това, на привилегирован статут, който би позволил те да получат данъчни облекчения или да бъдат пряко финансирани от държавата. Тези облекчения се предполага да бъдат установени с други актове, каквито не бяха приети до края на годината. ЗЮЛНЦ също така дава възможност на юридическите лица с нестопанска цел да извършват стопанска дейност, свързана с целите си и облекчава процедурите по вземане на решения от техните органи.

Същевременно, свободата на сдружаване и правото на мирно събрание в България продължиха да бъдат нарушавани през 2000 г. спрямо няколко етнически и религиозни малцинства, както и спрямо непопулярни политически и синдикални групи. Най-драстичното нарушение в това отношение беше обявяването на политическата партия на част от българските македонци, ОМО "Илинден" - ПИРИН, за противоконституционна от Конституционния съд на 29 февруари 2000 г. Съдът прецени, че партията представлява заплаха за националната сигурност на България и с дейността си, която е сепаратистка, нарушава на чл. 44, ал. 2 от Конституцията. Съдът беше сезиран през 1999 г. от група

народни представители, предимно от БСП, но няколко държавни институции, включително Министерството на вътрешните работи, Министерството на правосъдието и Главна прокуратура подкрепиха искането на народните представители. Те представиха "доказателства" за "сепаратистката дейност" на ОМО "Илинден" - ПИРИН, за някои от които има сериозни основания да се предполага, че са събрани незаконно. Голяма част от тези доказателства представляваха изказвания на лидери и активисти на партията и публикации в пресата отпреди нейното учредяване. Те обаче не бяха проверени и преценени в хода на съдопроизводството в съответствие със стандартите за справедлив съдебен процес. Конституционният съд не се съобрази и с устава и програмните документи на ОМО "Илинден" - ПИРИН, в които изрично се заявява, че партията ще преследва своите цели мирно и със законни средства. С решението си Конституционният съд прие, че като "сепаратистка дейност" може да се интерпретира всяко изказване на лидер или активист на политическата партия, без оглед на това, при какви обстоятелства е направено и каква реална заплаха за териториалната цялост на страната представлява. Така според това решение излиза, че Конституцията може да бъде нарушена не само с действия, но и с думи и с теории. Едно от изказванията на активист на партията, което Конституционният съд цитира в списъка на изказвания, с които обоснова своето решение беше, че "човешките права на македонците в Пиринска Македония стоят по-високо, отколкото националният суверенитет на България". С решението си Конституционният съд дава сериозни основания да се предполага, че то в действителност е основано на традиционното отричане от всички български държавни институции на македонска етническа идентичност в България. В него се твърди, че "в Република България няма обособен македонски етнос". Въз основа на решението на Конституционния съд, на 13 юли Софийски градски съд издаде разпореждане, с което заличи партията от регистъра на политическите партии като по този начин тя стана ефективно забранена.

Правото на свобода на мирно събрание за българските граждани с македонско самосъзнание беше поставено няколко пъти на изпитание при чествания на важни за тях годишнини. Кметът на Сандански и през 2000 г. забрани честването от македонски активисти на годишнината от гибелта на Яне Сандански край Роженския манастир. Въпреки това, на 22 април активисти на сдружението ОМО "Илинден" бяха допуснати да поднесат цветя и да направят митинг на неговия гроб. Преди това обаче полицаи край Мелник извършиха проверки на техни автомобили, включително за наличието на вериги за сняг, и съставиха няколко акта за неизправности, които бяха последвани от глоби. Те иззеха доклад за дейността на организацията и агитационни материали, знамена и лента за венец на македонски език. Няколко души бяха предупредени да не държат политически речи и да не развяват знамена на гроба. На 23 април поклонение на гроба на Яне Сандански направиха и активисти на партията ОМО "Илинден" - ПИРИН. Техните коли също бяха проверени от полицията, включително за оръжие. Бяха конфискувани знамена и ленти, а полицията демонстративно заснемаше участниците с видеокамера. На 30 юли македонски активисти, за разлика от други години, успяха да се доберат до местността "Самуилова крепост", за да честват годишнината от Илинденското въстание. И това събрание обаче беше предварително забранено от кмета на Петрич, но полицията подсказа на участниците, че могат да честват въпреки забраната.

Общо по-толерантното отношение на властите спрямо мирните събрания на граждани с македонско самосъзнание през 2000 г. вероятно се дължи на предстоящото дело пред

Европейския съд по правата на човека в Страсбург. На 17 октомври съдът разгледа в публично заседание делото на Борис Станков и ОМО "Илинден" срещу България, което засяга нарушаване на правото на мирно събрание по повод чествания на открито в пет случая между 1994 и 1997 г. Решението на съда предстои. В един флагрантен рецидив на старото отношение обаче, на 12 септември окръжният прокурор на Благоевград Снежана Кацарска забрани на ОМО "Илинден" да чества годишнината от избиването на македонци през 1924 г. ("Деня на геноцида") с мотива, че "ще се създаде смут сред гражданството". Честването трябваше да се състои в Благоевград на площад "Македония", пред паметника на Гоце Делчев. Няколко полицаи прочетоха постановлението на активисти на ОМО "Илинден" още в гр. Сандански, преди да тръгнат за Благоевград, но не им предоставиха копие. На другия ден те бяха спрени от полицаи с палки в ръцете, които преградиха достъпа им до мястото на честването.

Освен български граждани с македонско самосъзнание, проблем с ограничаването на свободата на сдружаване и правото на мирно събрание през 2000 г. имаха и непопулярни политически, синдикални и религиозни групи. На 2 април монархическата група "Гражданско обединение за български интереси, национално достойнство, единение и обединение - за България" подаде жалба в Европейския съд по правата на човека в Страсбург, след като получи окончателен отказ да бъде регистрирана от Върховния касационен съд. На групата беше отказана регистрацията въпреки декларираното от нея намерение да се придържа към законни средства за осъществяване на своите цели заради исканията ѝ да се възстанови конституцията на Царство България, да се промени формата на управление в страната от републиканска в монархическа и да се премахнат границите между България и Република Македония. [14] В няколко случая религиозни общности и отделни групи вярващи станаха жертва на произволни забрани на техни мирни събрания от властите и частни лица и групи (Виж [Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията](#)).

През март Комитетът по свобода на сдружаването към Международната организация по труда изпрати своя втори доклад по делото на Профсъюза на локомотивните машинисти в България във връзка с тяхна стачка, в резултат от която много машинисти бяха уволнени, а впоследствие - заплашвани и принуждавани да напуснат профсъюза. [15] В доклада си Комитетът препоръча уволнените локомотивни машинисти да бъдат възстановени на работа без забавяне и да им бъдат изплатени обезщетения, както и да се формира независима комисия за разследване на заплахите срещу машинистите. Той също така изрази загриженост по повод твърде неясните разпоредби на Закона за уреждане на колективните трудови спорове, които позволяват произволни действия на властите при справяне със стачки. До края на 2000 г. обаче бяха възстановени само 8 машинисти, никакво независимо разследване на случаите на заплашване не беше направено, а законът не беше променен. [начало](#)

IX. Условието в местата за лишаване от свобода

През 2000 г. БХК продължи и разшири наблюдението на състоянието на правата на човека

в местата за задържане и за лишаване от свобода в България. Тези места могат да се разделят на две основни групи:

- Места за задържане според наказателна процедура;
- Места за задържане според административна и съдебна процедура.

Към първата група места се включват затвори от различен тип и общежития към тях, следствени арести и полицейски арести.

Втората група се формира от няколко вида места за задържане - по Указа за борба с дребното хулиганство, заведения за изтрезняване, домове за временно настаняване - поотделно за пълнолетни и за малолетни и непълнолетни лица, места за задържане към транспортната полиция, възпитателни училища-интернати и социално-педагогически интернати, психиатрични болници и други клиники за принудително лечение.

Към 01. 01. 2001 г. в 13-те затвора и 23 ТПО (трудова-поправителни общежития) са били настанени 8971 лишени от свобода, от които 347 обвиняеми и 1110 подсъдими. Към тях трябва да се прибавят и около 1000 души, задържани в следствените арести. Този брой е по-малък в сравнение с предходни години. Въпреки това старият сграден фонд и големият относителен дял на настанените в заведения от закрит тип не позволява проблемът с пренаселеността да бъде трайно решен. През изминалата година ръководството на затвора в Плевен е съобщило за пренаселеност от 160 %, в Троян - 200 %, в Бургас - 260 %, в Ловеч - 150 %, в Стара Загора - 200 %. Изчисленията обаче на някои места се основават на занижен стандарт. Все още в някои от затворите се настаняват до 30-35 души в едно помещение (Плевен, Варна, Ловеч, Троян, Кремиковци). Леглата в такива помещения са на два, а някъде и на три етажа. Пренаселеността води до невъзможност за разделяне на лишените от свобода според режима, при който се изтърпява присъдата, затруднява индивидуалната или групово ресоциализационна дейност и създава редица трудности от санитарно-хигиенен характер. Само в няколко затвора са изградени самостоятелни санитарни възли в килиите. В останалите затвори за тоалетни нужди през нощта все още се използват кофи. В няколко затвора жилищните помещения не бяха достатъчно отоплени. Дори в най-студени дни парното се пуска по няколко часа на ден.

Много от затворите имат спешна нужда от текущи ремонти. В Осми отряд на Софийския затвор, който заема последния етаж, известен като "гълъбарника", от шест години не е извършван ремонт. Следи от течове по тавана, който капе по време на дъжд, могат да се видят във всички килии и в коридора. През зимата по стените се натрупва кондензирана влага, образуват се и плесени.

Законът за изпълнение на наказанията изисква храната на лишените от свобода да бъде достатъчна по химически и калориен състав. Както и в предходни години, нейното качество и количество често дават поводи за жалби. Част от затворите разполагат с добри помощни стопанства, които улесняват снабдяването с продукти, други се снабдяват предимно на пазарни цени.

През предходните години големият брой на задържани в затвори и следствени арести за

продължителни периоди от време беше сериозен проблем. Напоследък се наблюдава тенденция продължителността на предварителното производство да се въвежда в разумни срокове. Само в единични случаи обвиняеми се задържат в това им качество над шест месеца. В поправителния дом за непълнолетни в гр. Бойчиновци, където доскоро делът на обвиняемите беше най-голям, в края на 2000 г. задържаните над 6 месеца без предявен обвинителен акт бяха само двама.

Достъп до труд, който води до намаляване на присъдата, имат малка част от затворниците - средно една четвърт за цялата система. Подборът на хора за работа винаги е бил дискуссионен. В един от затворите неработещи затворници е трябвало да подписват декларации, че желаят да работят без заплащане, само за да им се зачита намаляване на присъдата. Този труд често се е полагал и извън рамките на нормалното работно време. Случвало се е да се работи в съботни и неделни дни. В петиция от затвора в Стара Загора, подписана от 16 затворника се съобщава, че въпреки лошите условия на труд, не се осигуряват предпазни храни на работещите във вредни условия, а отчитането на работни дни за редуция на присъдата и заплащане се извършва само при изпълнена дневна норма. Средно 30% от работещите изпълняват нормите си. Дневната норма не подлежи на контрол и корекция от външен орган. Като безотговорност може да бъде квалифицирано бездействието на отговорни служители от Министерство на правосъдието, които от години не правят нищо за законодателно уреждане на въпроса за зачитане труда зад решетките като стаж за пенсия.

Ресоциализационните дейности, които се извършват в затвори и ТПО, не постигат желания ефект. На един инспектор по социална дейност се падат по 70 до 100 лишени от свобода, поради което програми за индивидуална работа не се изпълняват. В повечето затвори самодейни прояви се организират само по празници. Контингентът от рецидивисти се смята за безнадежден и за него не се организират културни, художествени и спортни прояви. На места няма културно-просветни стаи, а там, където те функционират, състоянието и оборудването им е лошо.

Организацията и качеството на медицинското обслужване е още един сериозен проблем в системата на местата за лишаване от свобода. В тях липсват медикаменти и възможности за специализирано лечение. Лекарите от медицинските служби в затворите понякога отказват да освидетелстват потърпевши от свръхупотреба на физическа сила и помощни средства от страна на персонала. Токсикоманиите и зависимостта от медикаменти сред лишените от свобода се разрастват и изискват бързи превантивни мерки.

Често прокуратурата, съдилищата и президентството не отговарят на молби и жалби на лишени от свобода или забавят отговорите. През месец май 2000 г. затворник от Ловеч беше наказан с лишаване от право на свиждане за срок от 2 месеца и с изолиране в наказателна килия без излизане на работа за срок от 10 денонощия за това, че е подал жалба до началника на затвора и до Министерство на правосъдието и правната евроинтеграция, в която е изложил оплакванията си и извода, че спрямо него има дискриминация на етническа основа (затворникът е етнически турчин). В знак на протест затворникът обяви гладна стачка и подаде жалба до БХК. В резултат от интервенцията директорът на ГУМЛС отмени наказанието. На началника на затвора в Ловеч бе обърнато внимание да прецизира своите действия, когато налага дисциплинарни наказания за

изразени в жалби лични мнения на лишени от свобода.

Според чл. 33 от Закона за изпълнение на наказанията кореспонденцията на лишените от свобода подлежи на проверка. От нея са изключени само няколко държавни институции и международни организации. В останалите случаи обаче тя рутинно се проверява от администрацията на затворите, включително когато е адресирана до адвокати. През декември 2000 г. Върховният административен съд отмени чл. 25, ал. 1 от Наредба № 2, според който кореспонденцията на обвиняемите и подсъдимите подлежи на проверка от администрацията поради това, че това ограничение не е установено със закон.

Наблюдението на БХК установи във всеки от затворите по няколко случая на неоснователно задържане над размера на наложеното наказание. Сроковете на това задържане варират от няколко дни до над една година (Бобовдол). Причините за тези задържания са предимно в бюрокрацията при организацията на съдопроизводството.

Няколко от постъпилите сигнали през годината бяха свързани с недопускане на свиждане със защитник, който е съпруг, възходящ или низходящ роднина на обвиняемия. Лишените от тези права защитници най-често се страхуват да търсят правата си по съдебен ред, за да не навредят на своите подзащитни.

Във връзка със свръхупотребата на физическа сила в затворите през годината до ноември 2000 г. в Министерството на правосъдието бяха получени 72 жалби от лишени от свобода срещу насилие. От тях по преценка на министерството само 4 от жалбите са се оказали основателни. Общо в системата на ГУМЛС са взети дисциплинарни мерки срещу 36 служители. Констатациите на БХК, направени след десетки посещения в затвори показват, че все още силовият подход при разрешаване на проблеми не е преодолян. На места поддържането на ред и дисциплина се осъществява с помощта на малтретиране и заплахи, а процедурата за подаване на жалби срещу действията на надзорно-охранителния състав не функционира ефективно. В жалба до БХК двама лишени от свобода от затвора в Стара Загора съобщиха, че са били жертва на побой от страна на един от офицерите за това, че са отказали да слязат на закуска, защото са били болни.

Медицинското обслужване в местата за лишаване от свобода беше като цяло неадекватно. Системата не е в състояние да се справи с много проблеми, включително с увеличаващата се зависимост от наркотици, лечението на хронични заболявания и стоматологичната помощ. Особено неадекватно беше медицинското обслужване в следствените арести. Характерен е случаят в следствения арест във Варна, където през септември 2000 г., след няколкомесечен престой в ареста, беше преведен в болница 32-годишен обвиняем, болен от диабет, който по-късно почина в болницата. Известен прогрес беше постигнат в лечението на туберкулозата. Това се дължи до голяма степен на големия брой хоспитализирани и лекувани болни и активната, адекватна терапия, провеждана в туберкулозния диспансер в Ловеч. Там чрез увеличаване броя на местата в помещенията и разместване на легла в сервизни и административни помещения беше постигнат капацитет от около сто и двадесет болнични легла. Проектира се и оборудване на ново болнично крило. Мнозинството от пациентите обаче постъпват за лечение в много влошено здравословно състояние, в стадий на развитие на каверни в белите дробове и

бацилоотделяне.

Извънредно голямо безпокойство буди подчинението на медицинските служби и специалисти на началниците на затвори и арести по места и последиците от него. В резултат на тази административна структура много често чисто медицински въпроси се решават не от медицински лица, а от служители на затворническата администрация и то на базата на режимни и икономически съображения. Тревожен е случаят в затвора в Ловеч, където през февруари 2000 почина Мустафа Рамиев Мустафов от с. Мостич. Затворникът беше с влошено здравословно състояние. На 11.02.2000 г. лекарската комисия към затвора в Ловеч настоя за външно лечение поради тежко общо състояние без възможност за самообслужване, диабет, двустранна туберкулоза на белите дробове с пневмония. Тя препоръча спешното му превеждане във външно лечебно заведение. Началникът на затвора в Ловеч обаче не даде исканото съгласие за прекъсване на наказанието поради режимни съображения, в резултат на което на 18 февруари 2000 г. затворникът умря в затворническата болница в Ловеч.

След назначаването на свещенослужители в затворите, изповядващите православна религия имаха възможност да провеждат редовни богослужения. Други вероизповедания обаче, регистрирани официално в страната, продължават да срещат трудности при опитите си да извършват религиозна дейност в затворите. Едва от края на 2000 г. Мюсюлманското изповедание успя да организира богослужение в Софийския затвор и да се договори със затворническата администрация за ежеседмични служби.

Надзорът за законност, съгласно чл. 127, ал. 2 от Конституцията на Република България не се извършва редовно и на необходимото ниво. Много рядко посещенията на прокурори в местата за лишаване от свобода завършват с писмени констатации и препоръки. Не се съблюдава съответствието на действителното положение с нормативните изисквания и не се провеждат срещи и разговори насаме с лишени от свобода.

Нарушения на права са регистрирани и по повод на задържане в места, които не са упоменати в българското законодателство. Всяко задържане извън поделенията на МВР, следствен арест, затвор или психиатрична клиника би трябвало да се счита за незаконно. През лятото в пресата беше изнесен случай за задържане във вила в Копривщица, където обвиняем е бил подложен на изтезания, за да направи самопризнания. Лишен от свобода от затвора в гр. Пловдив съобщи, че е бил задържан от полицейски служители и е бил отведен в частна квартира, която в продължение на пет дни е изпълнявала функциите на арест.

В края на 2000 г. със заповед на Министъра на отбраната се закриха двата военно-поправителни батальона. Най-честото престъпление на военнослужещи е бягството от казарма, което се води за отклонение от военна служба и представлява престъпление против отбранителната способност на републиката. Осъдените военнослужещи занапред ще изтърпяват наказанието лишаване от свобода съвместно с други затворници. Подобно начинание може да има спестовен ефект за военното министерство, но смесването на бегълци от казармата с осъдени за тежки престъпления ще има отрицателен възпитателен ефект върху младите войници.

От края на 1998 г. следствените арести бяха извадени от системата на Националната следствена служба и преминаха към Министерство на правосъдието и правната евроинтеграция, към което беше обособена отделна дирекция. През 2000 г. в страната функционираха 75 ареста. В изпълнение на препоръката на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията всички обвиняеми лица да бъдат настанени в затворнически условия, за да се постигне разграничаване от практиката лица в предварителното следствие да бъдат държани в условия, които са практически същите, като в полицейско управление, до пролетта на 2000 г. от общо 29 подземни ареста 14 бяха закрити. Останалите 15 обаче, както и другите, в които условията могат да се опишат като нечовешки, продължиха да функционират. Нормативната база за функционирането на следствените арести е Наредба № 2 на Министерство на правосъдието от 19 април 1999 г. Тя е приложима за условията в затворите, в които се задържат обвиняеми и подсъдими, но условията в следствените арести не позволяват спазването на гарантираните от нея права. Това се отнася за правото на престой на открито, правото на свиждане и кореспонденция, правото да се ползват лични вещи, да се осъществява адекватно медицинското обслужване, да се гарантират приемливи битови условия - осветление, проветрение, достатъчно жизнено пространство и т.н. Няколко от делата, които се водят срещу България в Европейския съд по правата на човека в Страсбург, са за нанесени вреди вследствие на нехуманните условия на престой в следствени арести. Влошената психологическа атмосфера в тях често произтича от желанието за достъп до тоалетна и цигари. За да не се използват кофи за тоалетни нужди, служителите от охраната би трябвало да отключват килиите всеки път, когато задържаните пожелаят достъп до санитарния възел. При понатоварени арести обаче тази инструкция е неизпълнима. Забраната да се иска достъп до тоалетна е една от причините за свръхупотребата на физическа сила. В някои арести обаче побоите за сплашване започват още от момента на постъпване. Според повтаряща се информация на лишени от свобода, най-сериозен е проблемът със свръхупотреба на физическа сила и помощни средства в Пловдивския следствен арест. Пак там в края на май 2000 г. арестант, който е страдал от епилепсия, е бил намерен мъртъв в килията си с вътрешни кръвоизливи, причинени от побой.

През годината БХК продължи и посещенията си в Социално-педагогическите интернати (СПИ) и Възпитателните училища-интернати (ВУИ). Анализът на материалното положение на тези специални училища разкри една мрачна картина. Министерството на образованието не финансира редовно СПИ и ВУИ. В много интернати месечната субсидия покрива само разходите за заплати. Поради това изхранването на децата се извършва предимно с консерви и продукти, получени като дарения. Учениците, настанени в СПИ и ВУИ нямат право да излизат извън района на училището без разрешение. Когато това се случи, полицията предприема издирване и връщане на ученика. За компенсиране на ограничението за напускане на интерната или региона е необходимо значително да се подобри базата за обучение, развлечения и игри. Нарушения на правата на децата в някои от училищата произтичат от налагането на незаконни наказания, като остригване на косата, принудителен труд, многократни клякания и лицеви опори и различни форми на малтретиране. [начало](#)

Х. Защита на малцинствата, агресивен национализъм и ксенофобия

Никакъв забележим прогрес в защита на правата на лицата, принадлежащи към различните етнически, религиозни и езикови малцинства в България не беше отбелязан през 2000 г. Сред малкото позитивни развития бяха опитът за десегрегация на едно ромско училище във Видин и започването през октомври на излъчвания на турски език по Българската национална телевизия. През септември, в началото на учебната година, 252 деца от ромското училище във Видин бяха записани да учат в български училища в града. Инициативата обаче не беше на властите. Тя не беше организирана и финансирана от тях, а от местни и международни неправителствени организации за защита на правата на ромите и беше улеснена от намаляващия брой ученици в българските училища в града. Излъчването на новини на турски език (виж [Свобода на изразяването, свобода на медиите](#)) имаше най-вече символично значение, тъй като стана във време, в което много малко хора гледат телевизия. Въпреки това, то срещна ожесточена съпротива сред националистически настроени кръгове от българското общество, включително такива, близки до управляващите. То даде повод на няколко други малцинствени общности да поискат излъчвания на техния език, които не бяха удовлетворени.

С обявяването за противоконституционна на партия ОМО "Илинден" - ПИРИН властите потвърдиха своето нежелание да признаят съществуването и правата на българските граждани с македонско самосъзнание в България (виж [Свобода на сдружаването и мирното събрание](#)). В няколко случая бяха нарушени етнокултурните права на хора от турското малцинство. В края на май общински служители в Плевен упражниха натиск върху организаторите на честването на Деня на детето да оттеглят културната програма, която те бяха предвидили да изнесат на турски език. В края на ноември и през декември джамията и сградата на мюфтийството в Плевен бяха неколkokратно осквернени с надписи "Турци, вървете си" и "България над всичко". По-късно през декември бяха осквернени и 50 гроба в местното гробище. През март регионалният лидер на ДПС в ловешко Бахтияр Караали заяви, че работодатели в областта отказват да наемат хора от малцинствата дори за неквалифицирана работа поради което те се принуждават да сменят мюсюлманските си имена с български. Само в ловешкия съд към 30 март е имало 173 молби за смяна на имената. В може би най-драстичния случай на атака на религиозната самобитност на българските мюсюлмани, на 18 декември Министерството на образованието издаде указание, с което разпореди изучаването на Ислям в училищата да става само на български език (виж [Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията](#)). Българските евреи също станаха обект на ксенофобски действия. В края на май по стените на бившата синагога в Бургас се появиха свастики и антисемитски лозунги, сред които "Без евреи светът е по-хубав". Еврейското гробище във Видин беше на няколко пъти осквернявано чрез отваряне на гробовете и кражби от тях.

Но, както и в други години, най-драстични бяха нарушенията на правата на българските роми. Приетата през април 1999 г. Рамкова програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество [16] остана през цялата 2000 г. само един къс хартия. Никакви действия за нейното осъществяване не бяха предприети, въпреки фиксираните в нея срокове, ако не се броят назначенията в областните администрации на роми като

експерти. Тези назначения обаче не бяха обвързани с изпълнението на другите елементи на програмата и на много места бяха направени с политическа цел. През годината не беше постигнат никакъв прогрес в оземляването на безимотни роми, в териториалното устройство на ромските квартали и в подпомагането на предприятията, които наемат бедни хора, както изисква Рамковата програма. Никакъв напредък не беше постигнат и в насърчаването на ромската култура и в изучаването на ромския език в училище. Ромските деца продължиха да бъдат свръхпредставени в институциите за деца и особено във възпитателните училища-интернати, социално-педагогическите интернати и в помощните училища. Единственият в България държавен орган за малцинствата, Националният съвет по етнически и демографски въпроси, не се събра нито веднъж през 2000 г.

През 2000 г. в много случаи роми станаха обект на дискриминация и незаконно насилие от страна на частни лица и групи. На 2 декември 2000 г. няколко ромски семейства в с. Ореховица, близо до Плевен, станаха обект на нападения от страна на местни жители. Бяха изпочупени прозорци и покъщнина в най-малко три ромски къщи, след като нападателите проникнаха с взлом в тях, а няколко души бяха бити с дървени колове и автомобилни шанги. Ромските семейства бяха преселени в това село през 1991 г. от близкото село Подем, след като къщите им там бяха запалени от организирани специално за целта тълпи.

В продължение на няколко месеца ромите от с. Мечка, близо до Плевен, бяха блокирани в своите опити да пазаруват в местните магазини, да продават млякото, което доят от животните, а децата им бяха препятствани да ходят в местното училище. Причината беше конфликт между местните ромска и българска общност, след като беше извършено престъпление, за което българите подозираха ром. На 2 май няколко български интелектуалци подписаха обръщение към държавните институции, в което поискаха държавата да се намеси, за да ограничи раждането на деца сред ромите. На 15 май членове на скинарска неофашистка група подпалиха ром-клошар в контейнер за отпадъци в един квартал на Велико Търново. На 26 май група мотористи-расисти пребиха ромски деца в Шумен.

Практиката да не се допускат роми до заведения за обществено хранене и до други обществено организирани услуги продължи. Сведения за подобни откази през 2000 г. постъпиха от София, Пловдив, Пазарджик, Балчик, Видин, Благоевград, Хасково, Шумен, Свиленград, Павликени, Стара Загора и Ягода. В края на годината хиляди роми демонстрираха против неизплащането на полагащите им се социални помощи в няколко общини в страната, сред които Вълчедръм, Оряхово, Търговище и Русе.

Голяма част от това обаче, което българските власти обещаха, но не изпълниха по отношение на ромите и другите малцинства в страната, беше реализирано спрямо етническите българи в чужбина. През април парламентът прие Закон за българите, живеещи извън Република България. В него на българите в чужбина се дават редица привилегии: да получават разрешения за работа по облекчен ред; да получават материални и други помощи от държавните органи при устройването си в страната; да ползват безвъзмездно право на ползване на земи от държавния или общинските поземлени фондове; да получават при облекчени условия кредити за закупуване на недвижими имоти, жилища и инвентар. През юли областният управител на Кърджали, районът, най-гъсто населен с етнически турци заяви, че там ще бъдат заселени около 30 000 българи от

Молдова и другите съветски републики. Ако се осъществят, тези мерки биха изменили драстично етнодемографската структура на региона. [начало](#)

ХІ. Политическо убежище

През 2000 г. БХК продължи да се занимава активно със защитата на правата на бежанците и търсещите убежище в България. През годината се очертаха ясно проблемите по прилагането на влезлия в сила през август 1999 г. Закон за бежанците, както и неговите недостатъци. През годината бяха поправени част от недостатъците, допускани в миналите години в производството пред административния орган - Агенцията за бежанците (АБ). Но бяха допуснати и нови закононарушения при опитите да се ограничи броят на бежанците, имащи достъп до процедура и броят на бежанците с признат статут.

Продължиха проблемите с достъпа до регистрация на търсещите убежище без документи за самоличност. От друга страна, въпреки инициативата на ВКБООН за изработването на хармонизирана законодателна база, благоприятстваща интегрирането на признатите бежанци, такава все още отсъства и при текущата икономическа ситуация много от признатите бежанци търсят начин да напуснат България поради невъзможността да се интегрират пълноценно в страната.

Регламентираната от новия закон процедура за ускорено производство по разглеждане на молбите за убежище беше въведена по границите едва към края на годината. Във връзка с това се очертаха няколко основни проблема. Липсата на транзитни центрове по границите не само затруднява процедурата по ускореното производство, но и го прави на практика незаконосъобразно. Доста често в резултат от "ускорената процедура" търсещите убежище биват задържани незаконосъобразно за продължителни срокове без да им се връчи решение и при абсолютно неподходящи условия. Свързан с това е проблемът, че няма независим съдебен преглед на решенията в ускорената процедура. Различните ведомства в двете производства, АБ и НСПП, не могат да постигнат съгласие и общ подход, което води до практическата липса на ускорена процедура, а оттук и до масовата практика на връщания по границите.

Един от недостатъците на Закона за бежанците е липсата на разпоредби, предвиждащи допълнителни мерки за защита на фактическите бежанци, които не отговарят на клаузите на конвенцията от 1951 г. Никакви разпоредби за тяхното третиране не се предвиждат в никой от законите на България.

В края на годината особено силно нашумя в медиите случаят на няколко десетки иракски кюрди, които прекосиха незаконно границата на България. На повечето от тях беше отказан бежански статут. Впоследствие им беше даден т. нар. "хуманитарен статут", който се състои в простото допускане на българска територия без никакъв ангажимент за подпомагане от страна на правителството. Всички бяха държани повече от два месеца при нечовешки условия поради липса на изградени транзитни центрове и в края на краищата бяха захвърлени на произвола на съдбата в центъра на София без никакви средства за

съществуване. Повече от 80 от тях бяха принудени да прекарат дни наред в една стая без легла, храна и баня. Някои от тях съобщиха за малтретиране от полицията по време на задържането[17], а един младеж беше прострелян и убит при пресичането на границата (Виж [Право на живот](#)). Изплащането на помощите за признатите бежанци беше нередовно, а условията в някои от местата, където те бяха настанени - нечовешки.

БХК не успя да си осигури достъп до предварителния вариант на подготвящия се нов закон за чужденците и това затруднява формулирането на допълнителни препоръки към правителството и парламента, свързани с необходимостта от изработване на реалистична, ясно регламентирана и диференцирана имиграционна политика на Република България, съобразяваща се с интензивните миграционни процеси от различни части на света. Липсата на такава политика понастоящем води до злоупотреба с процедурата на убежище и до нейното пренатоварване. [начало](#)

XII. Правата на децата в институциите

През цялата 2000 г. БХК продължи да работи по своя проект "Децата в институциите", чиято основна цел е наблюдение и защита на правата на децата, настанени в публични институции. В България съществуват няколко различни типа държавни и общински институции с общо около 35 100 деца, настанени в тях[18], както и няколко частни институции, чиито капацитет обаче на този етап е твърде малък. Тази внушителна цифра прави от България страната с един от най-високите дялове институционализирани деца в Европа. Най-общо тези заведения могат да се групират в пет основни групи: 1) заведения за деца, лишени от родителски грижи (сираци, изоставени, подхвърлени и пр.) - това са главно домовете за деца в доучилищна и училищна възраст, популярни също като "сиропиталища", както и домовете за медико-социални грижи (бившите домове "Майка и дете"); 2) домовете за деца с лека умствена изостаналост или т. нар. "помощни училища" с интернати; 3) домовете за деца с по-тежка умствена изостаналост, които се третират като "необучаеми" и поради това са на подчинение на Министерството на социалните грижи; 4) заведенията за деца, в които те се изпращат за наказание - социално-педагогическите интернати и възпитателните училища-интернати и 5) приютите за безнадзорни деца и други места за временно настаняване на деца. Приетият през юни Закон за закрила на детето даде възможност за настаняване на деца, лишени от родителска грижа, в приемни семейства. Той също така въведе нови форми и установи специални органи за държавна закрила на децата. До края на 2000 г. обаче прилагането на този закон не успя да окаже значимо влияние върху броя и положението на децата в институциите.

През годината изследователи на БХК посетиха около 200 институции, основно от първа, трета и четвърта група. Общо най-добро, но заедно с това и най-диференцирано, е положението в заведенията за деца, лишени от родителски грижи и в домовете за медико-социални грижи. В някои от тях изследователите на БХК установиха добро ниво на организация и относително високи стандарти на грижа за децата. В други бяха констатирани сериозни проблеми. Сред тях са преди всичко ниският бюджет за посрещане на основните битови нужди на децата, който държавата отпуска. По сведения на

Министерството на образованието от май 2000 г., средният храноден за системата на домовете за деца, лишени от родителски грижи, е 50 ст. (0.5 DM). За други пособия като постелно бельо, обувки и дрехи, пари изобщо няма. По тази причина почти без изключение, за да съществуват, домовете са принудени да набират допълнителни средства чрез дарения. Докато в големите градове и в общините, които са богати, набирането на дарения е в състояние да осигури една значителна част от бюджета на заведенията, в малките и бедни населени места подобна дейност дава много малък, а в някои случаи - никакъв резултат. В немалко домове изследователите на БХК видяха гладни, зле облечени и нездрави деца.

Макар медицинското обслужване в домовете за деца и особено в домовете за медико-социални грижи да е на задоволително равнище, същото не може да се каже за педагогическата дейност. Делът на деца, които развиват различна форма на изостаналост в умственото и в общото си социално развитие, особено в домовете за медико-социални грижи, е значително над средния за страната. Това се дължи на липсата на достатъчно индивидуализирани грижи, което е резултат от неадекватното съотношение между деца и възпитатели, както и на социалната изолация, в която децата растат.

Сред другите проблеми, които изследователите на БХК констатираха в домовете за деца, лишени от родителски грижи, са случаите на малтретиране от страна на персонала и, в още по-голяма степен, случаите на насилия между самите деца при бездействието на персонала. В няколко дома беше установена експлоатация на детския труд вътре в домовете или извън тях.

Значително по-сериозен проблем от гледна точка на правата на децата са социално-педагогическите интернати и възпитателните училища-интернати. Настаняването в тези заведения продължава да става в нарушение на редица норми на справедливия съдебен процес. То се извършва на основания, неясно формулирани в самия закон, от административни органи, местни комисии за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, чиито решения или не подлежат на съдебен контрол (в случая със социално-педагогическите интернати), или този съдебен контрол е чисто формален (в случая с възпитателните училища-интернати). Процедурата на разглеждане на делата пред комисии не е състезателна и дава възможност за сериозни злоупотреби. В няколко интерната имаше деца, които бяха настанени само с направления от инспекторите от детските педагогически стаи. Техните дела не бяха разгледани от комисии няколко месеца след настаняването.

По-голямата част от възпитателните училища-интернати и социално-педагогическите интернати са разположени в малки и през по-голямата част от годината трудно достъпни населени места. Местоположението на свой ред създава редица сериозни затруднения в тяхното функциониране. Преди всичко, това са места, трудно достъпни както за напускане от настанените в тях деца, така и за потенциалните дарители и за инспекции от най-различен вид - образователни, хигиенни, правозащитни. Неразвитата местна инфраструктура, продължителната икономическа депресия и отдалечеността правят ВУИ и СПИ непривлекателни и за квалифицираните и мотивирани педагози. Набирането на дарения, особено за деца с девиантно поведение, в такава среда е изключително трудно. Те са в буквалния смисъл на думата "забравени" места с всички произтичащи от това

последствия за материалните условия, качеството на образованието, надзора и възможността за създаване на социални анклавни от най-различен тип.

Сериозен проблем във ВУИ и СПИ е медицинското обслужване. Понастоящем децата в нито едно от тях нямат адекватен достъп до медицинска помощ. Имунизации и профилактични прегледи не им се правят. Причината за това е фактът, че за огромното мнозинство от децата във ВУИ и СПИ не се внасят здравни осигуровки поради пропуски в Закона за здравното осигуряване.

Изследването на БХК във ВУИ и СПИ успя да улови и един важен извънституционален системен дискриминационен ефект - свръхпредставеността на етническите малцинства (основно роми). Средно за цялата система делът на малцинствените деца е 65%. Ако обаче от нея се извадят четирите от интернатите с относително малко деца от малцинствата, този дял скача на 75%.

Сред другите нарушения на човешките права, на които екипът на БХК се натъкна, безспорно много сериозно внимание заслужават съобщенията за сексуален тормоз от страна на персонала спрямо момичета в два от интернатите (Ягода и Лозица). БХК специално уведоми МОН за тези сигнали, но няма сведения за резултатите от евентуалните проверки. В няколко интерната беше установено, че персоналетът не реагира с необходимата решителност на побои и други издевателства между възпитаниците. В няколко други се извършваха, под най-различни предлози, но без каквото и да било нормативно основание, лични обиски и обиски на шкафчетата.

В много интернати изследователите на БХК установиха незаконно наемане на работа на деца и осъществяване на трудова дейност, граничеща с експлоатация на детския труд. Наемането на работа става най-често от местни хора, които предлагат понякога тежка работа на децата от интернатите срещу мизерни подаръци или заплащане без каквото и да било осигуряване срещу трудови злоупотреби. Има също така основание да се смята, че самата установена система за извършване на трудова дейност в някои от интернатите допуска експлоатация. Такъв е например случаят с използването на безплатния труд на децата за работа в голямото помощно стопанство на ВУИ-Габровци, както и в други интернати (например в СПИ-Пелатиково).

Твърде сериозно от гледна точка на нарушаване на правата на децата през 2000 г. беше и положението в домовете за деца с умерена, тежка и дълбока умствена изостаналост. Докато положението в дневните детски социални домове е сравнително добро, в целогодишните институции за деца и младежи с умствена изостаналост (ДДМУИ) и в някои от социалните учебно-професионални заведения то стана повод за нееднократно изразена загриженост както от местни, така и от международни наблюдатели на правата на децата.

25 от 32 целогодишни дома за деца с умствени и физически проблеми са в малки селища, разположени в икономически депресивни общини. Към 90% от децата, настанени там, са изоставени от родителите си. Повечето от сградите, в които са настанени децата с умствени и физически недъзи са бивши болници, селски здравни служби, казарми, кметства, дори гранични застави и ж.п. гари. Изследователите на БХК констатираха и

прием на деца без необходимите документи (най-често медицински), в нарушение на нормативните разпоредби. 25% от децата в Детско селище "Качулка" край Сливен, например, са настанени без документи, дори без актове за раждане.

Данните за източниците на финансиране на детските социални заведения показват, че държавата е обърнала гръб на своите деца. Децата от почти всички целогодишни домове бяха зле хранени и зле облечени. В с. Факия, община Средец, бюджетът за храна на едно дете за един ден беше само 5 ст. (0.05 DM). БХК констатира, че мизерията, студът и гладът в този дом застрашават от години живота на 42 сираци. Директори на посетени детски заведения признаха пред наблюдателите на БХК, че поради оскъдния бюджет често им се налага да правят икономии от храна, сапун, хигиенни материали, дамски превръзки (ДДМУИ в селата Джурково, Стража и Правда). Нито едно социално детско заведение в страната не разчита в изхранването на децата само на субсидията от бюджета. В повечето от домовете даренията надвишават средствата, отпуснати от държавата и общините за храна и пособия. В някои от заведенията, какъвто беше и случаят с ДДМУИ - с. Могилино, БХК констатира, че общината в Две могили не беше отпуснала за храна на децата за 2000 г. нито стотинка.

Съотношението между специалисти (педагози, психолози, логопеди, терапевти, рехабилитатори) и обслужващ персонал почти навсякъде беше в съотношение 2 или 3 към 1. Този факт показва, че акцентът в заведенията за деца с увреждания е поставен върху физиологичното им отглеждане, а не върху обучението и социализацията. Провежданата корекционно-компенсаторна и възпитателна дейност в повечето социални детски домове е символична.

Специално внимание, според БХК, заслужава и проблемът за възможностите за допълнително стимулиране на персонала, работещ в заведения за увредени деца. Работните заплати в тези заведения са сред най-ниските за страната. 160-170 лв. (160-170 DM) е месечното заплащане на специалистите от социалните детски домове, а за помощния персонал възнаграждението възлиза на 85-100 лв. (85-100 DM). Педагогически стаж на възпитателите в социалните заведения не се зачита. Те не ползват допълнителни отпуски и компенсации за работа с деца със специални нужди.

Друг сериозен проблем е медицинското обслужване, особено в целогодишните домове за деца с умствени увреждания. С началото на здравната реформа в страната повечето от тях бяха лишени от обслужвалите ги досега на място медицински специалисти. Отговорността за здравето на увредените деца е поета от лични лекари, които най-често са в градовете на километри от детските домове. Никакво специализирано лечение и рехабилитация не се осъществява. Случаите на преразглеждане на диагнози са единични. Най-често това е въпрос на случайност. На по-системна преценка на първоначални диагнози БХК попадна в няколко дома, които са били обект на 6-месечно медицинско наблюдение през 1999 г. в рамките на проект на Ксър интернешънъл-България.

От 5% до 18% е смъртността в домовете за деца с най-тежки увреждания през последните няколко години. Директорите обясняват високия леталитет с тежката патология. Според БХК обаче битът, недостатъчните грижи и ограничените възможности за стимулиране на децата със специални нужди са също фактор за регистрираната смъртност. В три от

заведенията вниманието на БХК беше привлечено от високата смъртност:

- В ДДМУИ - с. Видраре регистрираните смъртни случаи са както следва: през 1997 г. - 18, през 1998 г. - 12, през 1999 г. - 4 починали деца;

- В ДДМУИ - с. Джурково през 1997 г. е имало 10 смъртни случая, а през 1999 г. - 3;

- В ДДУИ - с. Факия годишно до 1998 г. са умирали по 6-8 деца. През 1999 г. починалите са 3, а през 2000 г. - 2. В архивите на заведенията най-често е отбелязано, че причината за смъртта е бронхопневмония или сърдечна недостатъчност, протичащи на фона на тежко увреден терен - ДЦП, синдром на Даун, хидроцефалия, полималформативен синдром и др.
[начало](#)

XIII. Права на жените

През 2000 г. нямаше сериозни подобрения в спазването на правата на жените в България. Трите основни проблема - домашното насилие, трудовата дискриминация и незадоволителното участие в политиката на българските жени продължиха да се проявяват със същата интензивност, както и в предходни години.

Според представително изследване на Фондация "Български джендър изследвания", направено през март 2000 г., насилието в семейството е разпространено явление. Това твърдят 68 % от анкетираните, а 58 % от тях познават жени, които са физически малтретирани от съпрузите си, като 32 % от тях са имали нужда от медицинска помощ след малтретирането. 48 % от анкетираните познават жени, върху които се упражнява психически тормоз.

Чрез програмата за правна помощ на жени на Фондация "Български джендър изследвания" в градовете София и Бургас общо през годината са били обслужени 40 жени. От тях 15 са подали жалби до прокуратурата, а 10 са се обръщали към полицията без особен практически резултат. За 2000 г. има данни от Районна прокуратура гр. Добрич, в която се получават по 2 - 3 жалби дневно от жени, пострадали от насилие, а през изминалата 2000 г. е имало общо 1000 такива жалби. Подадените жалби обаче са останали без особени последствия за жертвите като предупрежденията на органите на МВР, които те са отправили към насилниците, не са дали необходимия резултат.

Подслоните за жени, жертви на насилие в България са недостатъчно и не могат да покрият техните действителни нужди. През 2000 г. в подслона на асоциация "Деметра" в София, който има само 7 места, са преминали общо 45 жени, а са се обърнали за помощ 300. От тях около половината са имали нужда от подслон. Голяма нужда от подслон имат всички центрове на неправителствени организации в страната, които работят с жертви на насилие. Такива има в градовете Варна, Перник, Добрич, Силистра и Горна Оряховица. По наблюдение на Фондация "Български джендър изследвания" средно всяка четвърта обслужена от тези неправителствени организации жена е имала нужда от подслон. В тези

случаи, поради липса на ресурс, жените се препращат към Център "Надя" в София, който е оборудван с 16 легла, а престоят там е до 6 седмици. Жертвите обикновено водят и децата си. От април 1997 г. до края на 2000 г. в Център "Надя" са били настанени 381 жени и 126 деца.

Когато става дума за дискриминация на основата на пол, около 55 % от пълнолетните българи разбират дискриминация по отношение на жените. На това мнение са 57 % от жените и 53 % от мъжете, обхванати в национално представително изследване на НЦИОМ, проведено през ноември 2000 г. Едва 3.5 % от всички интервюирани свързват дискриминацията с неравнопоставеност на мъжете спрямо жените. Най-масови са представите за полова дискриминация, свързана със следните конкретни прояви: физически тормоз - 81 %; психически тормоз - 79 %; разглеждане на някои сфери като женски, а други като мъжки - 74 %; нарушаване на човешките права - 73 %; пренебрежително отношение - 70 %. Жените разглеждат в по-голяма степен от мъжете физическия тормоз като основание да се говори за дискриминация.

След 1989 г. делът на жените, заемащи политически длъжности, спадна. Независимо от това, жените продължиха да бъдат широко използвани в предизборните кампании и за попълване на неизбираеми позиции в партийните листи. Към юни 2000 г. ръководители на министерства и ведомства са били само 3 жени; от 28 областни управители само 2 са жени; от 27 ръководители на висши административни служби само 2 са жени. След местните избори от октомври 1999 г. всяка 11-та община и всяко 7-мо кметство имат кметица. Средното отношение между кметовете мъже и жени е 87:13 %. В новите общински съвети бяха избрани малко повече жени като относителният им дял се увеличава от 22 на 23.5 %.

[начало](#)

Върху написването на този доклад работиха: Антоанета Ненкова, Емил Коен, Красимир Кънев, Юлиана Методиева, Таня Маринчешка и Станимир Петров. Използвани са материали на Проект "Права на човека", Фондация "Толерантност" и Фондация "Български джендър изследвания".

Препоръки на Български хелзинкски комитет към българското правителство

За подобряване състоянието на човешките права в България Български хелзинкски комитет се обръща към правителството и към другите институции в Република България със следните препоръки

Ние искаме:

I. Присъединяване към международни договори по човешките права

Процесът на присъединяване към международни инструменти за защита на човешките права трябва да продължи. Списъкът на международните договори по човешките права, присъединяването към които ще окаже дълготраен положителен ефект върху вътрешното и международното положение на България, е все още дълъг. Подписването и ратифицирането без резерви на няколко от тях трябва да бъде обсъдено приоритетно. Сред тях са:

- Протокол 12 от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи;
- Факултативният протокол към Конвенцията на ООН за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените;
- Факултативният протокол към Конвенцията за правата на децата за продажбата на деца, детската проституция и детската порнография;
- Факултативният протокол към Конвенцията за правата на децата за привличането на деца във въоръжени конфликти;
- Европейската харта за регионалните и малцинствени езици;
- Статутът на Международния наказателен съд;
- Конвенцията на ООН за намаляване на лицата без гражданство.

II. Предотвратяване на изтезанията, унижителното и деградиращо отнасяне и наказание

За да бъде ефективно пресечена възможността за изтезания, незаконна употреба на сила и всякакви форми на насилие от страна на правоприлагащите органи и за да бъде законодателството ни приведено в съответствие с нормите на международното право по човешките права е нужно:

1. Да бъдат направени няколко законодателни промени, с които да се даде възможност за ефективно участие на адвокат, включително служебен, ако лицето не разполага със средства за заплащане на друг, още от момента на задържането или на предявяването на обвинение чрез създаване на установена със закон система на правна помощ за бедни обвиняеми и подсъдими. Следва да се гарантира законово и възможността за незабавно уведомяване на близките на задържания за местоположението и условията на неговото задържане. Следва също така законодателно да се гарантира достъпът до независима медицинска експертиза веднага след задържането, включително от лекар по желание на задържания.

2. Бързо и ефективно да се разследват от прокуратурата и от другите органи, осъществяващи досъдебно производство, всички сигнали за незаконна употреба на физическа сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи.

3. Да се установи независим орган за надзор над правоохранителните органи, който да може да получава и да извършва проверки по жалби на граждани. Чрез него следва да се

гарантира бързината и ефективността, когато се разследват случаите на незаконна употреба на сила от страна на правоприлагащите органи, както и публичността на резултатите от тези разследвания. Паралелно с това следва да се усъвършенства системата на вътрешноведомствен контрол на Министерството на вътрешните работи.

4. Да се промени чл. 80 от сега действащия Закон за министерството на вътрешните работи, като се изключи възможността за употреба на огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи във всякакви случаи на преследване на заподозрян, дори в дребно престъпление, както и за предотвратяване на бягство на задържан, дори и за дребно престъпление.

5. Законодателно да се уреди адекватният достъп до правосъдие и рехабилитацията на жените-жертви на домашно насилие като:

- се направят промени в Наказателния кодекс, с които домашното насилие се преследва като престъпление от общ характер;
- се създадат или се подкрепят съществуващите убежища и центрове за рехабилитация на жертви на домашно насилие.

III. Независимост на съдебната власт и справедлив съдебен процес

Проблеми, свързани със справедливия съдебен процес у нас, въпреки направените промени в редица закони, остават.

>1. За да се гарантира независимостта на съдебната власт е нужно едно ново обръщане на юриспруденцията на Конституционния съд, чрез която да се утвърди невъзможност за промяна със закон на конституционноустановения мандат на Висшия съдебен съвет.

2. Остра е необходимостта от законодателна реформа, която да предизвика ускоряване на съдопроизводството - както гражданското, така и, в още по-голяма степен, наказателното. Необходими са както промени в действащите процесуални закони, чрез които да се преодолее ненужно забавяне, така и цялостен пакет от мерки, подобряващи организацията на съдебната система и мотивацията на работещите в нея.

3. Остарелите и отживелите времето си нормативни актове като Указа за борба с дребното хулиганство и Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (въпреки промените от края на 1996 г.) следва да бъдат основно реформирани.

4. Задържането до 15 денонощия по Указа за борба с дребното хулиганство следва да бъде третирано като лишаване от свобода, а не, както в момента, като административно наказание. Съответно на това трябва да бъдат направени промени в законодателството като производството бъде приведено в съответствие с изискванията на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, включително в частта, която се

отнася до времето и възможността за ефективно запознаване с обвиненията, подготовка на защитата, призоваване на свидетели и пр.

5. Като лишаване от свобода следва да бъде третирано и настаняването на деца във възпитателни училища-интернати (бившите ТВУ). В съответствие с това следва да бъде въведена съдебна процедура за настаняване в тях, както изрично настоя за това Комитетът за правата на децата на ООН в т. 34 на своите препоръки към България от януари 1997 г.

IV. Свобода на изразяването и правото на информация

Свободата на изразяване има нужда от допълнително насърчаване в България. А правото на информация е сфера, в която нашата страна трябва тепърва да въведе основни законодателни гаранции. С оглед на това:

1. Очакваме един адекватен закон за националните електронни медии, който окончателно да пресече възможността за политически контрол над тях. В него трябва да бъде включена и уредба на статута на Българската телеграфна агенция. Националната телевизия, Националното радио и БТА трябва да бъдат управлявани от независими управителни съвети, съставени от професионалисти, предложени от образователни институции, специализирани звена и други заинтересувани обществени кръгове.

2. При избора на управителните органи трябва да се гарантира независимостта и политическата безпристрастност на ръководещите длъжностни лица.

3. Трудовите отношения на журналистите в националните медии и БТА, както и дисциплинарните мерки трябва да бъдат уредени така, че да им предоставят сигурност, автономия и свобода на изразяването.

4. Същевременно трябва да бъдат създадени законодателни гаранции, че в националните медии ще намерят израз на недискриминационна основа всички видове обществен интерес.

5. Очакваме да видим и по-нататъшна реформа на Наказателния кодекс в частта за обида и клеветата. Наложителни са промени, декриминализиращи сегашните общи състави на "обидата" и "оклеветяването", като за тези случаи остане гражданската отговорност за вреди.

6. Очакваме реформа на законодателството за достъп до обществена информация, която да направи достъпа до такава информация за граждани, медии и неправителствени организации по-ефективен.

V. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

Свободата на мисълта, съвестта, религията и убежденията беше, особено през последните

години, един от най-активно обсъжданите проблеми с човешките права в България. Почти във всички законодателни сфери, засягащи свободата на мисълта, съвестта, религията и убежденията, е нужна законодателна реформа.

1. Най-остра е нуждата от основна реформа на законодателството, уреждащо отношението между държавата и църквата. Нелепо е единадесет години от началото на демократичните промени то да се регулира от Закона за изповеданията от 1949 г., създаден не за да гарантира свободата на изповеданията, а за да ги подчини на тоталитарната власт.

2. Новият закон трябва да дава възможност за равнопоставеност на вероизповеданията помежду им, както и на вероизповеданията с останалите организации, формирани около нерелигиозни убеждения във всички сфери на обществения живот, включително и при придобиването от тях на статут на юридически лица.

3. Трябва да се отмени и дискриминационният член 133А от Закона за лицата и семейството, създаден специално с цел да се ограничи свободата на сдружаване и изповедание на малцинствените религиозни общности.

4. Прокуратурата и другите органи, осъществяващи досъдебно производство, трябва да разследват бързо и ефективно всички сигнали за незаконни действия срещу вярващи и техните молитвени домове.

5. В приетия Закон за замяна на военските задължения с алтернативна служба трябва да се направят изменения, с които да се намали срокът на алтернативната служба и да се разшири кръгът на организациите, които имат право да правят заявки и да наемат на работа алтернативно служещи, като в този кръг се включат и нестопанските организации. Трябва също така да стане възможно искането за освобождаване от военна служба по съвест да се прави по всяко време, включително в процеса на отбиване на военната служба.

VI. Свобода на сдружаването

По отношение на свободата на сдружаване Конституцията на България и законодателството съдържат разпоредби, които са неразумно ограничителни и открито дискриминационни. Ние искаме да видим законодателни инициативи, които да засегнат:

- Разпоредбите, забраняващи формирането на политически партии на етническа и религиозна основа. В няколко случая те бяха изтъквани твърде ограничително от няколко съдилища у нас, включително и от Конституционния съд. Тези разпоредби и практики закономерно формират напрежение при самоорганизацията на гражданското общество в страната и предизвикаха вниманието и справедливата загриженост на много международни организации през последните години;

- Разпоредбите, засягащи ролята на прокуратурата да пречат мирните събрания на граждани извън хипотезите на Закона за събранията, митингите и манифестациите;

- Сегашната уредба на данъчния режим на дарителството, който пречатства създаването на устойчиви граждански сдружения в България.

VII. Защита срещу дискриминация, основана на политически убеждения

Вече повече от едно десетилетие от началото на демократичните промени у нас проблемът с дискриминацията, основана на политически убеждения и политическо участие, стои толкова остро, колкото и в началото. В България бяха извършвани и продължават да се извършват политически назначения и уволнения на всички равнища на администрацията и в държавните служби всеки път, когато се сменя властта. Бяха прокарани и открито дискриминационни закони, налагащи изключването от определени позиции в обществото на групи хора заради техните убеждения. Ние апелираме към установяването на механизъм за наблюдение и противодействие на политическата дискриминация, включително чрез ефективна система за разглеждане на индивидуални жалби.

VIII. Защита на бежанците и кандидатите за убежище

Въпреки прогреса, който бе отбелязан през последните години, в тази сфера има още много какво да се направи.

1. Ние настояваме за промяна в сега действащия Закон за бежанците, с която той да се приведе в съответствие със стандартите на Конвенцията за статута на бежанците от 1951 г. и Протокола от 1967 г.
2. Настояваме и за създаването на служби, които да са в състояние да решават всички проблеми на бежанците и кандидатите за убежище, които възникват извън процедурата за получаване на бежански статут.
3. Настояваме за бързо организиране от Министерството на правосъдието на разнообразни и ефективни форми на обучение на съдии по бежанско право.

IX. Забрана на дискриминацията на етническа основа и защита на етнокултурната самобитност на малцинствените общности

Искаме да видим и прогрес в по-нататъшната защита от етническа дискриминация и в утвърждаването на етнокултурните права на малцинствата.

В много сфери от социалния живот не действат никакви антидискриминационни разпоредби освен общите разпоредби на Конституцията. В други сфери не са създадени никакви предпоставки за прилагане на съществуващите разпоредби. Няма никакви органи и институции, ангажирани с проблема за етническата дискриминация. Той дори не е

признат като такъв от държавните институции в нашата страна. Във връзка с това:

1. Необходимо е приемането на закон срещу етническата дискриминация, който да осигурява ефективна защита от етническа дискриминация във всички сфери на социалния живот;
2. Необходимо е усъвършенстване на сега действащите процедури и съдебната практика за защита от етническа дискриминация;
3. Необходимо е да се признаят от държавата на недискриминационна основа групите и сдруженията на всички граждани, които без външен натиск декларират принадлежност към определено малцинство;
- >4. Необходим е и по-нататъшен прогрес в гарантиране на изучаването на майчиния език за членовете на етническите малцинства и особено за обучението по ромски език;
5. Необходимо е да започне процес на ефективна десегрегация на ромските училища и подобряване качеството на образованието за българските роми;
6. Необходимо е да се започне с решаването на другите проблеми на ромите, очертани в Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество като териториалното устройство на ромските квартали, насърчаването на трудовата заетост на ромите, подобряване на системата на социално подпомагане и пр.

Х. Неприкосновеност на частния живот, жилището и кореспонденцията

Правото на неприкосновеност на личния живот, жилището и кореспонденцията трябва да бъде гарантирано от посегателства на властите. Службите за сигурност в момента действат по начин, който е непрозрачен не само за обществото, но и за органите и институциите, които в една демократична страна следва да ги контролират. Необходимо е да се приеме законодателство, което да гарантира адекватен съдебен и парламентарен контрол върху тяхната дейност и особено върху онези нейни аспекти, които са свързани с евентуалните посегателства над личния живот на хората.

ХІ. Защита на права на децата

Както отбеляза Комитетът за правата на децата в препоръките си от януари 1997 г. по повод доклада на България по Конвенцията за правата на детето, има още много законодателни мерки, които следва да се предприемат с цел да се гарантира по-адекватна защита срещу нарушаването на човешките права на децата. Наред с отбелязаната вече необходимост от ратифициране на Хагската конвенция и цялостно реформиране на системата на детското правораздаване, е нужно:

1. Да се създаде национална система за проследяване на статуса на всички деца в България

с особено внимание върху децата от рисковите групи;

2. Да се създадат специални служби за деца, които с приоритет да разглеждат въпросите, свързани с ефективното упражняване на правата на децата;
3. Да се забранят и ефективно да се противодейства на всички форми и прояви на телесно наказание;
4. Да се засили и да се направи ефективен, включително чрез създаване на специални служби, контролът срещу сексуалната експлоатация и наркоманията сред децата;
5. Да се вземат законодателни и други мерки за задържане на децата в училище, включително чрез стимулиране на труда на учителите в училищата, в които проблемът с отсъствието е особено остър;
6. Да се гарантира законодателно и чрез подобряване на правоприлагането ефективната защита от експлоатация на детския труд.

В допълнение към това следва да се предприемат спешни мерки за подобряване на материалното положение на институциите за деца. Те трябва да включват като минимум:

1. Определяне чрез нормативен акт на основните параметри на тяхната издръжка, такива като паричната норма за хранене, облекло, отопление, поддържане на хигиената и пр.;
2. Отказ от тезата за "необучаемост" на децата с умствени недъзи и предприемане на необходимите мерки за тяхното адекватно социализиране;
3. Въвеждане на система за периодично преосвидетелстване на децата във всички домове за деца с умствена изостаналост, както и на мерки за намаляване на децата от малцинствата в тях;
4. Осигуряване на достъп до медицинска помощ за всички деца чрез предприемане на необходимите законодателни промени и чрез въвеждане на подходящи форми на медицински грижи за децата в институциите;
5. Въвеждане на система за периодични инспекции от независим орган на всички детски заведения.

Бележки:

[1] До тази дата в течение на повече от седем години прокурорите от всички нива на прокуратурата отговаряха рутинно на запитвания на БХК по конкретни случаи.

[2] Виж "Правата на човека в България през 1998 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 1999 г., достъпен и в уеб страницата на БХК:

www.bghelsinki.org.

[3] Виж "Правата на човека в България през 1999 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[4] Виж също Антоанета Ненкова, "Невидимият свят на слабоумните", Епоха, 26 май - 1 юни 2000 г.; Антоанета Ненкова, "Ужасът Факия", Обектив, юли 2000 г.; Антоанета Ненкова, "Ужасът Факия", 24 часа, 02 август 2000 г.

[5] Виж "Правата на човека в България през 1999 г.": Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., както и Legal Defense of Defenders in the Criminal Process and its Effect: Special Report of the Bulgarian Helsinki Committee, available at the ВНС web site: www.bghelsinki.org.

[6] За повече подробности виж "Правата на човека в България през 1999 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[7] Виж Красимир Кънев, "Достъпът до правосъдие за бедните обвиняеми не се подобри", Обектив, януари 2001 г.

[8] Виж "Правата на човека в България през 1997 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 1998 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[9] Виж "Човешките права в България през 1995 г." - доклад на БХК, януари 1996 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[10] За повече подробности виж "Правата на човека в България през 1999 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[11] Виж "Правата на човека в България през 1997 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 1998 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[12] За повече подробности виж "Правата на човека в България през 1999 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[13] За повече подробности виж "Правата на човека в България през 1999 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., достъпен и в уеб страницата на БХК: www.bghelsinki.org.

[14] Виж "Правата на човека в България през 1999 г.: Годишен доклад на Български

хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., достъпен и в уеб страницата на БХК:
www.bghelsinki.org.

[15] Виж пак там.

[16] Виж "Правата на човека в България през 1999 г.: Годишен доклад на Български хелзинкски комитет", Обектив, февруари 2000 г., достъпен и в уеб страницата на БХК:
www.bghelsinki.org.

[17] Виж в. "Сега" от 3 февруари 2001 г.

[18] Изявление на министър Иван Нейков на пресконференция от 7 декември 2000 г.